

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць.

Головний редактор М. Закіров, д-р політ. наук, завідділу політологічного аналізу.

Редакційна колегія: Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, завідділу оперативної інформації, Т. Дубас, канд. наук із соц. комунікацій, завідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова.

Адреса редакції: НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна. Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviar.gov.ua.

Ідентифікатор медіа R30-01101

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 24 2024

ЗМІСТ

Коротко про головне

Привітання Президента України з Різдвом Христовим.....3

Аналітика

Політичні акценти

Тарасенко Н.

Саміт Європейської ради за участі Президента України

В. Зеленського: головні меседжі та сигнали в оцінках експертів4

Потіха А.

Зустріч глав МЗС у Берліні та засідання глав МЗС країн ЄС

у Брюсселі: обговорювані питання й оцінки експертів.....15

Аулін О.

Подальший розвиток турецько-сирійських відносин

(за матеріалами провідних ЗМІ Туреччини).....22

Економічний ракурс

Кулицький С.

Аграрно-промисловий сектор української економіки наприкінці 2024 р.: стан і проблеми розвитку

(Закінчення. Початок у № 22, 23)27

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України.....43

Сучасні дослідження та розробки академічної науки.....46

Наукові видання НАН України.....57

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти.....58

Нагороди і відзнаки.....61

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

Шлапак Ю.

Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек.....63

Коротко про головне

Привітання Президента України з Різдвом Христовим

«Так звучить світло. Так звучить диво. Так звучить життя. Так звучить Різдво. Наш “Щедрик”. Наш Леонтович. Наша історія, яка в часи війни має особливо символічне значення.»

Великий український композитор Микола Леонтович кілька років жив і працював у місті, що сьогодні має назву Покровськ. Викладав тут музику дітям, створив хор і саме там написав другу редакцію “Щедрика”, що в ці дні лунає в кожному куточку Землі. Так українець подарував світу музичний дух Різдва.

І нехай кожна людина у світі, почувши його, згадає Україну. Те, як ми боремося сьогодні за головний символ цього свята – за надію й перемогу життя. На нашій землі, у кожному місті, у кожному містечку, зокрема і в Покровську.

Божественна музика, написана там, і зло, яке принесла туди Росія, яскраво показує, у чому різниця між нами й ними. Ми прагнемо творити, а для когось сенс життя – сіяти смерть. Ми хочемо спокою, хочемо справедливості, ми хочемо миру.

Все, що нам треба – мирно жити на своїй землі, бачити сонце, своє небо, а в ньому – різдвяну зорю, а не іранські “шахеда” й російські ракети. Але декому “сучна і не хватаєт двіжухі”. Ці слова – доказ, наскільки вони далекі від Бога, від християнства, від реальної віри. І це є доказ, чому їхня неволя й темрява програють. Ми це знаємо. Світ знає це.

І це знає Бог. А зло програє. Українці вірять у це й моляться про це. Аби все те лихо й весь той бруд зникли з нашої землі назавжди. І українці, безумовно, заслуговують на це.

Дорогий народе!

Сьогодні дуже особливий вечір. Святвечір.

І це наше третє Різдво в часи війни. Наша велика українська сім’я не може відзначати його повною мірою – так, як хотілося б, так, як це має бути.

Не всі з нас удома, на жаль. Не в усіх, на жаль, є дім. І не всі, на жаль, із нами. Однак попри всі біди, які приніс ворог, йому не вдалося захопити або знищити головне – наші серця, світло всередині нас, віру в добро й милосердя, людину всередині кожного з нас.

Ми не втратили своїх цінностей, і тому сьогодні ми вшановуємо всіх, хто віддав життя, захищаючи нас. Ми молимося сьогодні за всіх, хто на фронті, щоб повернулися живими. За всіх, хто в полоні, щоб повернулися додому. За всіх, кого Росія загнала в окупацію. Всіх, кого змусила поїхати. Всі, кому непросто, але вони не втратили Україну в собі, а отже, їх ніколи не втратить Україна.

А тому, хоч би де ми сьогодні були, ми точно разом. Ми вдруге відзначаємо Різдво в одну дату як одна велика сім'я, єдина країна. Вдруге у новій історії Різдво об'єднує всіх українців. Ми сьогодні пліч-о-пліч. І ми не загубимося. Наживо чи подумки ми привітаємо одне одного, подзвонимо батькам, поцілуємо дітей, обіймемо рідних, згадаємо своїх. Наживо, на відстані чи в душі – українці сьогодні разом. І допоки ми це робимо, у зла немає шансів. І ця наша єдність і тепло одне до одного і є справжнім духом Різдва, його унікальною атмосферою, яку ми попри все збережемо всередині себе й поділимося з тими, хто поруч. З усіма, кого ми любимо. З усіма, хто для нас такий рідний.

А це сьогодні кожен українець і кожна українка.

Я вітаю всіх вас із Різдвом Христовим!

Нехай у наших душах панує світло віри, серця наповнить світло надії, а кожен дім – любов і достаток. Нехай Господь береже вас, ваші родини, нашу Україну.

Хай із його допомогою зникне все те зло, що прийшло в наш дім. А замість нього будуть добро й справедливість. Хай буде мир і достаток.

І щоб кожна дитина була здоровою. Зраділа подарункам. Усміхнулась. Попри все відчула це свято. І хай буде найцінніше – коли сяють від щастя дитячі очі.

Саме те, за що ми боремось.

Саме те, за що молимося.

Саме те, на що ми заслужили.

Зі святом вас, дорогі українці, дорогі українки!

Христос народився! Славимо його!» *(Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2024. – 24.12).*

Аналітика

Політичні акценти

Н. Тарасенко, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Саміт Європейської ради за участі Президента України В. Зеленського: головні меседжі та сигнали в оцінках експертів

Президент України В. Зеленський 18–19 грудня здійснив візит до Брюсселю, де провів переговори з лідерами ЄС та НАТО і взяв участь у саміті Європейської ради. Основні теми обговорення – посилення позиції України перед можливими мирними переговорами, зміцнення ППО, надання гарантій безпеки та закупівля зброї для України в Україні. Для В. Зеленського цей візит став нагодою для вироблення спільної з європейськими партнерами позиції

щодо зазначених питань. «Дуже важливо скористатися цими двома днями в Брюсселі, щоб зустрітися з усіма нашими партнерами та мати, що дуже важливо, не розділену, а спільну позицію Європи щодо того, як забезпечити безпеку України, як зміцнити нас, наших людей, громадян, цивільних і, звісно, зробити нашу армію сильнішою, що є дуже важливим», – зазначив Президент.

Зміна лідерів у Європейському Союзі та НАТО, невизначеність майбутніх відносин ЄС і США за нового Президента Д. Трампа, просування Росії в Україні, однак водночас її втеча із Сирії – на такому геополітичному тлі відбувся останній у 2024 р. та перший після обрання нового очільника Європейської ради саміт Євросоюзу в Брюсселі з участю Президента України В. Зеленського. Усі ці чинники відіграли свою роль: європейці помітно пожвавилися. Глави держав та урядів активно проводили двосторонні зустрічі з Президентом України, новий Генсек НАТО М. Рютте навіть влаштував неофіційну вечерю для В. Зеленського і європейських лідерів не в штаб-квартирі Альянсу, а у своїй резиденції напередодні саміту, щоб узгодити подальші кроки між Києвом та його союзниками. Як зазначили в бесіді з DW дипломати в кулуарах цієї зустрічі, у нинішнього Генсека НАТО зовсім інший стиль спілкування, ніж у його попередника Є. Столтенберга, який навряд чи організував би захід у такому форматі (URL: <https://www.dw.com/uk/rosia-ne-rovinna-peremogti-es-zminiv-paradigm/a-71115102>).

Ключовою темою зустрічі В. Зеленського з Генеральним секретарем НАТО М. Рютте стали гарантії безпеки Україні. За словами Генсека, головне на сьогодні – забезпечити Україні найкращу позицію для потенційних мирних переговорів. Напередодні М. Рютте заявив, що має намір поговорити з В. Зеленським про те, як привести Україну до «позиції сили» на тлі публічних розмов щодо ймовірної угоди про припинення вогню з Росією. При цьому він відмовився коментувати, як може працювати потенційна мирна угода. Натомість закликав прихильників України «зосередитися на поточному завданні». «Наше завдання полягає в тому, щоб переконатися, що Україна має все необхідне для того, щоб не дати Путіну перемогти, і щоб Україна перемогла, – наголосив він. – Це означає, що ми маємо зробити все можливе вже зараз, щоб у питанні систем протиповітряної оборони, інших видів озброєння ми забезпечили все, що можемо. Ми знаємо про ваше прохання поставити Україні 19 систем для захисту критичної інфраструктури. Тож це все буде на порядку денному».

Також Генсек НАТО наголосив, що важливо думати про економіку України в майбутньому, похваливши ініціативу Данії та Литви із закупівлі зброї для України безпосередньо в Україні. «І це чудова новина, тому що це означає більше зброї для України, а також гроші для української економіки», – підкреслив М. Рютте. Він також поінформував, що координаційний центр для допомоги Україні в німецькому Вісбадені вже почав свою роботу. Це означає, що Альянс бере на себе роль координатора в цій сфері, переймаючи велику відповідальність у Сполучених Штатах Америки. У цьому центрі працюватимуть близько 700 осіб (URL: <https://uatv.ua/uk/yevropa-posylaye->

sygnaly-putinu-i-trampu-yakyh-rezultativ-domigsya-zelenskyj-na-samiti-v-bryusseli).

Очікувалося також, що в Брюсселі обговорюватимуться питання поствоєнної миротворчої місії в Україні, на якому найбільше акцентує увагу Франція. Зокрема, останніми тижнями з Парижу лунали меседжі про необхідність сформувати групу країн, готових відправити до України миротворців у разі майбутніх домовленостей про припинення вогню. Проте Президент Франції Е. Макрон не брав участі ні в зустрічах європейських політиків з В. Зеленським, ні в саміті Європейської ради через потребу терміново долучитися до подолання наслідків циклону Chido, який вразив один з регіонів Франції 14 грудня. Замість нього в дискусії в НАТО взяв участь міністр закордонних справ Франції, а на саміті – традиційно для таких ситуацій – французького лідера представляв канцлер Німеччини. Е. Макрон лише коротко відвідав Брюссель для окремої розмови з В. Зеленським на території Посольства Франції та одразу вирушив на заморські території Франції до постраждалої від урагану Майотти.

За словами В. Зеленського, під час зустрічі з Е. Макроном вони обговорили його ініціативу миротворчих сил в Україні, є позитивні новини щодо ідеї їх розміщення. «Продовжили опрацювання ініціативи Президента Макрона щодо присутності в Україні сил, які можуть сприяти стабілізації на шляху до миру», – написав В. Зеленський у телеграмі й додав, що Е. Макрон поінформував його про свою комунікацію з іншими партнерами «заради реалізації всіх необхідних кроків для досягнення миру» (URL: <https://www.dw.com/uk/zelenskij-u-brusseli-obgovoruvav-ideu-mirotvorciv-v-ukraini/a-71103916>).

Президент подякував Франції за підготовку однієї бригади для української армії. За його словами, вони домовилися продовжити цю співпрацю та підготувати ще одну бригаду. «Обговорили тет-а-тет ключові пріоритети для подальшого зміцнення позицій України в захисті від російської агресії. Основним завданням залишається посилення спроможностей протиповітряної оборони», – поінформував В. Зеленський.

На пресконференції після завершення переговорів В. Зеленський повідомив, що отримав позитивні новини щодо ідеї розміщення в Україні миротворчої місії. Він пояснив, що на сьогодні тривають консультації, у проведенні яких допомагає Президент Франції Е. Макрон: «Ми проговорювали з Емманюелем його давнішу ідею. Ми підтримуємо ідею миротворчої місії, яка означає посилення України». В. Зеленський також наголосив, що Президент Франції вже мав контакти щодо цього питання з деякими лідерами. «Ми в процесі, але я бачу, що є позитив від деяких лідерів», – заявив він. Утім, Президент утримався від конкретизації формату місії, пояснивши, що це «сенситивне питання». «Тут питання деталей, і ми обговорюємо ці деталі», – додав він (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/12/19/7200990>).

Під час свого виступу на саміті Європейської ради Президент України В. Зеленський звернувся до лідерів ЄС з проханням підтримати пропозицію французького Президента Е. Макрона щодо розміщення європейського миротворчого контингенту в Україні. «Ми підтримуємо ініціативу Франції щодо військового контингенту в Україні в межах цих гарантій і закликаємо інших партнерів приєднатися до цих зусиль, це допоможе покласти край війні», – зазначив Президент (URL: <https://www.rfi.fr/uk/20241220-україна-та-місце-європи-у-світі-чим-завершився-ювілейний-саміт-євроради>).

Загалом, головні дискусії під час саміту було спрямовано на пошук спільної позиції Європейського Союзу та України, з якою вони починатимуть роботу з новою адміністрацією обраного Президента США Д. Трампа. В. Зеленський представив своє бачення сильної переговорної позиції України. «Сильна позиція – це стабільний фронт, щоб росіяни не могли просуватися. Здається, що це дуже просто, а це дуже непросто. Це передбачає, що Росія не матиме армію, яка здатна просуватися вперед. Далі – підготовка та оснащення нових бригад нашими партнерами. Далі – фінансова підтримка. У нас сьогодні є підтримка завдяки рішенням “Великої сімки”. Рішення є, гроші будуть надходити. Це означає економічну та макрофінансову стійкість України. Це теж сильна позиція для України. Далі – гарантії безпеки. Потрібна зрозуміла позиція наших партнерів у цьому питанні без будь-яких сюрпризів. Ми маємо знати, які гарантії безпеки будуть. У нас сьогодні близько 8 млн осіб за кордоном. Яким чином вони будуть повертатися, підтримувати економіку, платити податки, якщо вони не знають, що буде завтра? Ну і потрібна сильна позиція нової адміністрації США, готової до посилення України, до тотальних санкцій проти Росії», – зазначив він (URL: <https://uatv.ua/uk/yevropa-posylayesygnaly-putinu-i-trampu-yakyh-rezultativ-domigsya-zelenskyj-na-samiti-v-bryusseli>).

В. Зеленський заявив, що він проти того, щоб просто зупинити бойові дії на догоду Росії. Україна потребує гарантій безпеки на той час, поки йтиме до членства в НАТО. Такі гарантії, як зазначив глава держави на пресконференції, могли б надати Україні і Сполучені Штати Америки, і Європа. Самих лише європейських гарантій безпеки буде недостатньо, вважає В. Зеленський.

«Для нас дуже важливо підіймати питання контингенту, зброї, ППО, далекобійності тощо. Є речі, які треба підіймати з Європою, є речі, які треба підіймати зі Сполученими Штатами Америки. Але загалом все одно всі ці гарантії будуть спільними, бо це є наші головні союзники», – пояснив український лідер. Він сподівається, що Д. Трамп на посаді Президента США активізує зусилля для завершення війни.

За словами В. Зеленського, підтримати Україну в цій війні без американської допомоги буде дуже важко. «Тільки разом США і Європа можуть реально зупинити Путіна і врятувати Україну, – наголосив він. – Європейських гарантій безпеки буде недостатньо, адже справжні гарантії – це НАТО». Водночас В. Зеленський не відмовився від інших можливих варіантів

гарантій безпеки для України, наприклад, отриманих від окремих держав, але назвав це рішення лише тимчасовим на шляху своєї країни до Альянсу.

Президенти Європейської ради А. Кошта та Європейської комісії У. фон дер Ляєн заявили, що незалежно від того, якою саме буде позиція адміністрації обраного Президентом США Д. Трампа в питанні підтримки України, Європейський Союз продовжуватиме підтримувати Україну. «Ми не визначаємо нашу позицію, ґрунтуючись на позиції інших. Що б не сталося, ми будемо підтримувати Україну так, як ми це робили з лютого 2022 р.», – наголосив А. Кошта. Він анонсував продовження надання з боку ЄС фінансової та військової допомоги Україні. Наступного року Київ отримає підтримки на загальну суму в 30 млрд євро – 12,5 млрд євро за програмою Ukraine Facility та 18,1 млрд євро з кредиту за рахунок надходжень від заморожених російських активів.

У. фон дер Ляєн також запевнила, що «на рівні ЄС ми продовжуватимемо підтримувати українські Збройні сили». Вона нагадала, що Європа вже надала Україні майже 130 млрд євро. «Ми забезпечили економічну та фінансову стабільність до кінця 2025 р. Це хороші новини. А за допомогою кредиту для України і нашого кредиту G7 ми навіть покриваємо більшу частину дефіциту фінансування України на 2025 р. Це велике досягнення, і воно також дасть змогу Україні мати більше фіскального простору для закупівлі такої необхідної військової техніки», – констатувала У. фон дер Ляєн (URL: <https://uatv.ua/uk/evropa-posylaye-sygnaly-putinu-i-trampu-yakyh-rezultativ-domigsysa-zelenskyj-na-samiti-v-bryusseli>).

Президент ЄК також підтвердила, що в разі продовження якісного виконання Україною домашньої роботи з просування до членства у ЄС Брюссель буде готовий відкрити перший кластер переговорів про приєднання на початку наступного року. Україна розраховує відкрити два кластери в переговорах про вступ до ЄС на початку польського головування в Раді Євросоюзу, яке стартує із січня наступного року.

Під час саміту Європада схвалила погодження 15-го пакета санкцій проти Росії, націленого на тіньовий флот агресора. Євросоюз також зобов'язався посилити тиск на тих, хто прямо чи опосередковано докладається до ескалації війни, порушує міжнародне законодавство та мир, підтримуючи Росію, зазначив А. Кошта, не уточнюючи, про кого саме йдеться. І Брюссель, за його словами, шукатиме способи зробити більше для України.

Серед інших важливих меседжів очільника Європейської ради теза про те, що Європа повинна відмовитися від спрощених концепцій на зразок «Глобальний Південь». За словами А. Кошти, і Південь, і Північ є багатогранними, і Європейський Союз має зміцнювати свої відносини з третіми країнами по всьому світу на основі спільних пріоритетів. Водночас США залишаються одним з найближчих партнерів, і Брюссель прагне надалі співпрацювати з Вашингтоном для змінення трансатлантичних зв'язків, так само як і з Великою Британією, у відносинах з якою А. Кошта вбачає нову позитивну динаміку. Він запросив Прем'єр-міністра К. Стармера взяти участь

у майбутній неформальній зустрічі лідерів з питань оборони, яка відбудеться 3 лютого.

Не оминула Єврорада ситуації в Сирії. Євросоюз надає гуманітарну допомогу цій країні, а також має намір збільшити свою дипломатичну присутність у Дамаску – ЄС планує відновити роботу свого посольства в сирійській столиці і почав взаємодію з місцевою владою та іншими регіональними гравцями.

Цей саміт Євроради став останньою масштабною подією в рамках угорського головування в Раді ЄС. З 1 січня мандат переходить до Польщі. На фінальній пресконференції В. Орбан підбив підсумки піврічного президентства. Він визнав, що має відмінну від загальноєвропейської позицію щодо російської війни в Україні і всі свої зусилля довкола пошуку миру здійснив у рамках двосторонніх відносин, за межами головування в Раді ЄС.

Як відомо, В. Орбан відстоював свою пропозицію різдвяного перемир'я та обміну полоненими між Україною та Росією. При цьому Президент В. Зеленський під час свого виступу розкритикував В. Орбана за спроби виступити перемовником у цих питаннях і назвав їх політичним піаром. «При всій повазі, у пана Прем'єр-міністра немає ніякого мандата на перемовини. Його відносини з Путіним занадто теплі для того, щоби ставити його на місце. Яким чином і що пропонує угорська сторона – мені це не відомо, крім того, що це якось звучить святково – різдвяний обмін. Нам зовсім невесело», – прокоментував В. Зеленський.

За підсумками роботи саміту Європейської ради було ухвалено спільну декларацію, текст якої було узгоджено 18 грудня, напередодні саміту. У документі зазначено: «Росія не повинна перемогти». Така фраза у висновках щодо України вищого органу Євросоюзу – Європейської ради – присутня вперше, причому текст було схвалено лідерами всіх 27 країн ЄС, включно з Прем'єр-міністром Угорщини В. Орбаном. Як стало відомо з дипломатичних джерел, внесенню цього речення до підсумкового комюніке передувала довга дискусія. «Для всіх країн-членів Євросоюзу ця фраза означає те саме, що і “Україна повинна перемогти”, але тут головний посил полягає в тому, щоб чітко вжити слово “Росія”: це адресовано, головним чином, нашим союзникам у США. Імовірно, це більш конкретне формулювання для нової адміністрації, ніж “Україна повинна перемогти”», – зазначив співрозмовник видання «DW» (URL: <https://www.dw.com/uk/zelenskij-u-brusseli-obgovoruvav-ideu-mirotvorciv-v-ukraini/a-71103916>).

«Ми не повинні допустити зміцнення Росії. І тому ми обрали фразу “Росія не повинна перемогти”, а не навпаки», – пояснив дипломат і зауважив, що донести меседжі про наслідки для безпеки не лише у Європі, але і в Азії та на Близькому Сході новій адміністрації Президента США намагаються з того часу, відколи Д. Трамп виграв президентські перегони, та сподіваються, що зможуть його переконати (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/samit-bez-makrona-tramp-zustrich-lideriv-yes/33244798.html>).

Далі в комюніке помітна невластива Брюсселю рефлексія: «Європейська рада переглянула виконану роботу з надання військової підтримки Україні. Щоб допомогти Україні ефективно захищатися від російської агресії, Європейська рада закликає до термінового нарощування зусиль». Тема екстреності, невідкладності, на якій від початку війни наполягав Київ, майже через три роки знайшла відображення в директивах керівництва ЄС. «Ще під час підготовки до саміту і до прибуття на нього ми чітко мали нове відчуття терміновості, рішучості та згуртованості серед 27 лідерів», – поінформував один зі співрозмовників DW у дипломатичних колах.

«У залі засідань панував настрій твердої рішучості», – заявив новий голова Європейської ради А. Кошта увечері 19 грудня, провівши свій перший саміт. Його хвалили за ефективність і новий підхід: більше стратегії, більше дій і менше дискусій про формулювання за столом перемовин – усе, що можна підготувати заздалегідь, включно з комюніке, узгоджується завчасно. Навіть саміт йому вдалося провести не за два дні, а за один.

У комюніке Єврорада розпорядилася якнайшвидше надати Україні системи ППО, боєприпаси й ракети, а також забезпечити необхідну підготовку та оснащення українських бригад. Згадка останнього пункту теж нововведення. Саме на недостатню підготовку та озброєння бригад, усупереч наявним домовленостям з партнерами, скаржився В. Зеленський. «У нас “голі” бригади, неукомплектовані», – нарікав він на своїй пресконференції в Брюсселі після наради з представниками ЄС. За його словами, рік тому союзники обіцяли підготувати й озброїти 12–14 бригад, а вийшло тільки дві.

Євросоюз не виконує свої зобов'язання з надання військової допомоги Україні, визнав перед початком засідання Євроради Президент Литви Г. Науседа. «Обіцянок багато, але не так багато з них ми виконали. Європейський фонд миру, як і раніше, заблоковано, військова підтримка України хороша на словах, але не в реальному житті, і Зеленський усім про це говорить, – зазначив Г. Науседа. – Ситуація складна, і ми повинні бути чесними із собою, ми повинні припинити незліченні розмови й стати глобальним стратегічним гравцем. І це можливо, якщо ми ухвалюватимемо рішення, а не говоритимемо, говоритимемо, говоритимемо».

А. Кошта пообіцяв збільшити тиск Євросоюзу на тих, хто сприяє ескалації у війні та підтримує Росію, а також розглянути нові способи збільшення підтримки України. За словами В. Зеленського, європейські партнери на зустрічах у Брюсселі зобов'язалися надати декілька з 19 необхідних Україні для захисту енергетичних об'єктів систем ППО.

Президент України використав свій візит до Брюсселю також для двосторонніх зустрічей. Крім зустрічей з Генеральним секретарем НАТО, Президентом Євроради й Президентом Єврокомісії, В. Зеленський зустрівся з лідерами й главами урядів Франції, Німеччини, Італії, Данії, Нідерландів, Польщі, Чехії.

За словами віцепрем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України О. Стефанішиної, запрошення Президента

В. Зеленського на перше засідання Європейської ради після призначення її нового президента – це дуже важливий для нас сигнал, який означає, що фактично немає поділу між Україною та державами-членами ЄС, Україна перебуває в найвищому порядку денному Євросоюзу (URL: <https://uatv.ua/uk/prezydent-ukrayiny-vidvidaye-pershe-zasidannya-yevropejskoji-rady-pislya-zminy-yiyi-kerivnytstva>).

У подібному руслі щодо підсумків саміту ЄС та участі в ньому Президента України В. Зеленського висловлюються й експерти, виділяючи при цьому ряд озвучених у Брюсселі меседжів, на які варто звернути особливу увагу. Зокрема, радник керівника Офісу Президента України М. Подоляк зазначив, що візит В. Зеленського до Брюсселю підкреслив європейську єдність. «І Україна, і Європа повинні продовжувати наполягати на тому, що для США вкрай вигідною є підтримка інвестицій в Україну, тому що це приведе до доходів для самих Сполучених Штатів. Візит В. Зеленського до Брюсселю вкрай важливий, тому що він підкреслює існування європейської єдності, яка чітко фіксує, що це за війна, які в неї мотиви, як вона має бути закінчена», – наголосив він (URL: <https://uatv.ua/uk/yevropa-posylaye-sygnaly-putinu-i-trampu-yakuh-rezultativ-domigsa-zelenskyj-na-samiti-v-bryusseli>).

За словами М. Подоляка, Німеччина, Італія, Франція і тим більше НАТО, за виключенням кількох європейських країн, які займають або дивну нейтральну позицію, або взагалі часто оперують проросійською термінологією, розуміють політичні та мілітарні ризики для Європи. Тому потрібно продовжувати робити всередині Європи свою роботу. Перше – це більше інвестицій у військове виробництво. Друге – це великі інвестиції в розвідку. Тобто необхідно чіткіше розуміти, що таке Росія, що вона робитиме далі, які в неї наміри. Розвіддані мають бути свого роду обмінним фондом, зокрема з Україною. І третє – інвестиції в українську армію.

Експерт аналітичного центру «Об'єднана Україна» І. Попов назвав візит В. Зеленського до Брюсселю результативним і своєчасним, особливо на тлі очікування приходу Д. Трампа в Білий дім і змін політики США щодо Європи, щодо війни РФ проти України та глобальної політики. Це диктує завдання виробити спільну європейську позицію насамперед щодо війни в Україні, щоб різні європейські лідери не виступали із суперечливими заявами, тим паче не надсилали ці заяви в адміністрацію наступного Президента США. І, судячи з усього, це завдання під час візиту В. Зеленського до Брюсселю було реалізовано, вважає І. Попов.

«Ми бачимо, що заяви ключових політиків – усі в одному стилі. Тобто всі закликають до миру через силу, через посилення позиції України, через надання Україні необхідних фінансових, дипломатичних і військових інструментів. Що стосується безпеки, рішення вже ухвалено про додаткові системи протиповітряної оборони для України, які будуть розміщені насамперед біля наших енергетичних об'єктів. Ми бачимо, що Росія посилила свої обстріли. Українську енергетику треба захищати», – наголошує експерт

(URL: <https://uatv.ua/uk/evropa-posylaye-sygnaly-putinu-i-trampu-yakyh-rezultativ-domigsysa-zelenskyj-na-samiti-v-bryusseli>).

Другий блок – це інвестиції в оборонно-промисловий комплекс. Ми бачимо, що в Європі не вистачає потужностей для виробництва необхідної кількості зброї, боєприпасів для підтримки України, тому дедалі більше країн приєднуються до ініціативи, оплачують замовлення, які виробляються на українських підприємствах. У тому числі це передання технологій. Для нас це, серед іншого, напрацювання на майбутнє.

Що стосується можливого розміщення військового контингенту західних країн в Україні, тут поки що остаточного рішення немає. Є заклик Президента В. Зеленського до західних країн підтримати ініціативу Е. Макрона. Є дискусія із цього приводу. Є певні шанси, що це станеться після закінчення бойових дій. «Наша дипломатія показує, що, якщо з першого разу не виходить, ми знаходимо аргументи, проводимо кампанію, ми свого добиваємося. Можливо, найважчою буде розмова про запрошення до НАТО. Ми бачимо, що керівництво ряду країн не проявляє такої готовності. Але негативна відповідь – теж відповідь. Позитивна відповідь, але з виконанням ряду умов – це теж відповідь і геополітична визначеність», – зазначає І. Попов.

Експерт також позитивно висловився з приводу позиції В. Зеленського щодо інтеграції у ЄС, зокрема того, що він закликає відкрити переговори одразу за всіма кластерами. «Такого прецеденту не було з іншими країнами-кандидатами. Але, з іншого боку, чому б нам не вести паралельно переговори і про сільське господарство, і про екологічні стандарти, і про інфраструктуру. Це різні переговорні групи. Це складна робота. Але в нас достатньо підготовлених кадрів для того, щоб включатися одразу в багатьох напрямках. Якщо це рішення буде ухвалено, то тоді переговори можуть зайняти не сім-вісім років, а набагато менше. Це, звичайно, буде позитив», – резюмував І. Попов.

Л. Покровщук, доктор філософії, експерт із зовнішніх і внутрішніх політик, констатує, що Євросоюз зацікавлений у тому, щоб Україна стала його членом і членом НАТО, тому сьогодні робить швидкі кроки у своїх рішеннях з огляду на ту ситуацію, яка склалася з приходом Д. Трампа в США. У ЄС розуміють усю складність, яка на них чекає. Тому візит Президента України В. Зеленського до Брюсселю, його зустріч із європейськими лідерами та Генсеком НАТО, їхні заяви – це дуже позитивно для України і вселяє оптимізм щодо певних рішень НАТО, переконана експерт.

Позитивним вона також вважає повернення до питання миротворчого контингенту в Україні. На сьогодні, коли Євросоюз оновився та стабілізувався, це питання знову активізувалося. Європа розуміє, що в неї дуже мало часу, щоб знайти своє місце в новому геополітичному світі. З огляду на агресивну поведінку Росії в себе під боком вона ухвалює рішення, які для неї були не властиві ні у 2014, ні у 2022 р., з початком повномасштабного вторгнення в Україну. Нині всі процеси почали прискорюватися, трансформація ЄС від суто економічного до безпекового блоку відбувається на наших очах.

Л. Покровщук вважає, що Україна може вступити у ЄС до 2030 р., а також отримати певні пропозиції щодо НАТО.

Виконавчий директор Центру прикладних політичних досліджень «Пента» О. Леонов констатує, що підтримка України з боку Європейського Союзу зростає – створюються окремі програми, як у рамках Європейського Союзу, так і в окремих країнах, які не залежать від зміни урядів, не залежать від зміни правлячих партій. Той факт, що Україна вже нині готується вести переговори про членство у Європейському Союзі, свідчить про те, що стратегічно й політично у ЄС еліти ухвалили рішення, що Україна буде членом Європейського Союзу. Відштовхуючись від цього, можна говорити про те, що рано чи пізно Україна буде і в НАТО. Тому що щойно Україна стане членом ЄС, питання її безпеки вже перестане бути тільки її питанням у глобальному плані. Це буде питання і Європейського Союзу.

Очевидно, що нині Європейський Союз трансформується, щоб посилити свої оборонні програми. Тому що вперше в історії Європейський Союз створив у новому складі Єврокомісії комісаріат з питань оборони та космосу. Це говорить про те, що Європейський Союз готується стати суб'єктом у питаннях оборони. І очевидно, що до цього Європу підштовхнули російська агресія та той момент, що в Сполучених Штатах Америки ніхто не знає, чого очікувати від Д. Трампа. Усі ці моменти говорять про те, що Україна інтегруватиметься й ставатиме частиною європейської екології, безпеки. Усі проекти в галузі військово-промислового комплексу, вочевидь, працюватимуть не тільки на Україну, а в майбутньому працюватимуть і на загальну безпеку Європейського Союзу, переконаний О. Леонов.

Експерт Центру міжнародних досліджень Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова Д. Кузьмін також позитивно оцінює той факт, що візит Президента України В. Зеленського до Брюсселю та діалог з європейськими політиками відбувся. За його словами, контакти з новою Єврокомісією на саміті Європейського Союзу з питань зовнішньої політики, де були присутні всі глави держав, і присутність там Президента України – це хороший дипломатичний сигнал. «Прозвучали сигнали не тільки Москві, а й Президенту США Д. Трампу про те, що європейські союзники не тільки виключно чекають на рішення Сполучених Штатів Америки, а й прагнуть сформувати власний порядок денний, спираючись на заяви, що європейцям час самим платити за свою безпеку. Тут є вже більш консолідована позиція Заходу, у якій представлено не тільки прагнення за будь-яку ціну завершити війну, а й посилити можливі переговорні позиції України. Що сильнішою буде позиція ЄС із цього питання, то стійкішим буде заочний діалог з Росією», – зазначає Д. Кузьмін.

Європа помітно пожвавилася. Це стало зрозуміло на саміті лідерів у Брюсселі за підсумком комюніке, у якому країни висловили готовність до «гри в довгу» в боротьбі зі злочинним кремлівським режимом. Щодо допомоги Україні відбувається помітне зміщення акценту зі США на ЄС і європейські структури НАТО, говорить заступник директора Національного інституту

стратегічних досліджень В. Потапенко (URL: <https://uatv.ua/uk/samit-u-bryusseli-pokazav-shho-yes-gotovyj-do-tryvaloyi-borotby-z-kremlivskym-rezhymom-potapenko>).

«Сьогодні ми можемо спостерігати зміщення акценту допомоги для України з боку США, які відігравали головну скрипку в підтримці, на Європейський Союз і європейські структури НАТО. Це відбувається через ряд об'єктивних причин, зокрема й результати виборів у США. Трамп – республіканець, який намагається скоротити витрати й збільшити доходи США. Однак основні виклики російсько-українська війна становить насамперед для Європейського Союзу. І тому справедливо, що Європейський Союз робитиме основний внесок у підтримку України», – зазначив В. Потапенко.

За його словами, загроза окупації всієї території України є абсолютно неприйнятною ні для ЄС, ні для НАТО. «Після того, як Китай провів навчання в Бресті, на території Білорусі, на кордоні з Польщею, це Європу “підбадьорило” і викликало необхідність подивитися на цю загрозу досить серйозно. До слова, заяви про те, що Україна не повинна програти, лунали з перших годин і днів повномасштабного вторгнення РФ в Україну. І Євросоюз нині бере на себе основний тягар цієї підтримки. Як це відбуватиметься в реальності, складно сказати. Тому що у ЄС теж немає одностайності: є Угорщина, є Словаччина зі своїми позиціями, обережне ставлення Хорватії та Греції. У Німеччині та Австрії є партії, які виступають проти активної військової підтримки України. Однак на сьогодні рівень тих загроз і ризиків, які може нести в собі програш України, тобто, грубо кажучи, наявність російських військ десь у Центральній Європі, є абсолютно неприйнятним для Європи. Це і змушує їх підтримувати Україну», – пояснив заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень.

Він нагадав, що в комюніке Європейської ради значиться, що вона рішуче засуджує підтримку військової агресії Росії з боку третіх країн. Насамперед ідеться про Північну Корею, яка надала Кремлю своїх солдатів, а також про Іран, чиї ракети та дрони використовує Москва для атак по українських містах. Але для того щоб істотно вплинути на цю ситуацію, багато що залежить від самого ЄС. «Наразі у ЄС уже призначено комісара з безпеки та оборони, розглядаються проекти розвитку військово-промислового комплексу (ВПК). Проводиться аудит і робляться спроби навести лад у збройних силах своїх членів. Крім того, Євросоюз намагається підняти витрати на оборону вище 2 % внутрішнього валового продукту. Тобто якісь кроки вже щодо цього робляться. Якщо всі ці кроки буде продовжено, вони будуть послідовні й ефективні, Євросоюз набере певних компетенцій і сили у сфері безпеки, тоді він може впливати на цю ситуацію», – констатував В. Потапенко.

Політолог В. Фесенко вбачає позитивний момент для України в тому, що Д. Трамп порушує питання про розширення функцій Європи у сфері безпеки, зокрема щодо України. Він вважає, що в майбутньому Україна може

стати одним з донорів безпеки для Європи та Європейського Союзу, але на сьогодні ми більше потребуємо підтримки наших європейських партнерів. За словами експерта, у повоєнний період це відповідало б нашим інтересам, але ми б також виступали за те, щоб Сполучені Штати Америки зберігали свою роль у гарантуванні безпеки Європейського континенту і в стримуванні російської загрози. Над цим треба працювати, вести діалог з Д. Трампом, але важливо виходити на подальші контакти з ним з єдиною європейською позицією. Саме тому на саміт було винесено так багато питань, які стосуються подальшого розвитку Європейського Союзу (URL: <https://uatv.ua/uk/jevropa-posylaye-sygnaly-putinu-i-trampu-yakyh-rezultativ-domigsysa-zelenskyj-na-samiti-v-bryusseli>).

Отже, участь Президента України В. Зеленського в засіданні Європейської ради в Брюсселі сприяла формуванню спільної європейської позиції щодо війни в Україні на тлі очікування президентства Д. Трампа, зміни політики США щодо Європи, імовірних переговорів з РФ та необхідності надання Україні гарантій безпеки після завершення бойових дій. В. Зеленський обговорив з лідерами ЄС посилення санкцій щодо Росії та інші кроки, які допоможуть змусити Кремль до справедливого миру. Серед головних питань були нарощування обсягів виробництва зброї та оборонна допомога Україні, ініціатива щодо розміщення миротворчих сил в Україні, захист енергетичного сектору, програма кредитування за рахунок заморожених російських активів тощо. За висновками експертів, візит В. Зеленського до Брюсселю підкреслив європейську єдність у прагненні забезпечити Україні найкращу позицію для потенційних мирних переговорів, яка втілилася в новому формулюванні підсумкової декларації – «Росія не повинна перемогти».

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Зустріч глав МЗС у Берліні та засідання глав МЗС країн ЄС у Брюсселі: обговорювані питання й оцінки експертів

У Берліні 12 грудня відбулася зустріч міністрів закордонних справ Великої Британії, Іспанії, Італії, Німеччини, Польщі, Франції, України та високої представниці ЄС із закордонних справ та політики безпеки К. Каллас. За результатом зустрічі представники країн підписали Берлінську декларацію. «Досягнення всеосяжного, справедливого та тривалого миру для України нерозривно пов'язано із забезпеченням стабільної безпеки Європи. Україна повинна перемогти. Тому, через понад 1000 днів незаконної війни Росії проти України, ми зберігаємо нашу тверду солідарність. Ми продовжуватимемо підтримувати право України на самооборону», – зазначено в документі (URL: <https://suspilne.media/901393-kraini-es-pidpisali-berlinsku-deklaraciju-sodo-prodovzenna-pidtrimki-ukraini>. 2024. 12.12).

У Міністерстві закордонних справ України наголосили на важливості заяви учасників зібрання, що метою спільних зусиль є перемога України. «Документ наголошує, що переговори про мир для України не можуть проводитися без України та без європейців на її боці. Міністри також підтверджують, що стійка безпека Європи нерозривно пов'язана з відновленням всеохоплюючого, справедливого та сталого миру для України на основі міжнародного права, включно зі Статутом ООН, з повною повагою до суверенітету і територіальної цілісності України», – вказують українські дипломати (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukrajina-patrneriy-berlinska-deklaracija/33237844.html>. 2024. 12.12).

У прийнятій Декларації висловлюється подальша підтримка «Формули миру» як надійного шляху до такого миру. «Берлінська декларація чітко наголошує на підтримці партнерами України на її незворотному шляху до повної євроатлантичної інтеграції, включно з членством у НАТО, а також на шляху до вступу у ЄС», – підкреслюють у МЗС.

Міністри також підтверджують готовність збільшити військову, економічну та фінансову допомогу Україні, включно з мобілізацією додаткового європейського фінансування, а також швидко реалізувати рішення G7 щодо виділення Україні кредиту в 50 млрд дол. США для покриття її нагальних потреб, включно з військовими потребами.

У документі наголошується на підтримці права України на самооборону в захисті від російської агресії та суворо засуджується подальша ескалація з боку Росії, її цілеспрямовані атаки проти українських міст і критичної цивільної інфраструктури, розгортання військ КНДР та застосування балістичних ракет середньої дальності проти України.

Берлінська декларація засвідчує намір і надалі обмежувати нарощування російських військових спроможностей та чинити додатковий тиск на джерела доходів Кремля, у тому числі від енергетики, а також готовність до надання Україні міцних безпекових гарантій, включно з надійною довгостроковою військовою й фінансовою підтримкою (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3937431-ukraina-mae-peremogti-sibiga-i-sestero-evropejskih-glav-mzs-uhvalili-berlinsku-deklaraciju.html>. 2024. 12.12).

Міністри закордонних справ засвідчили готовність до єдності з європейськими та трансатлантичними партнерами в обговореннях і діях щодо європейської безпеки, архітектура якої має ґрунтуватися на принципах Статуту ООН та ОБСЄ. Міністри також підтвердили намір і надалі підтримувати відбудову та відновлення України й зазначили, що у 2025 р. Міжнародна конференція з питань відновлення України відбудеться в Італії.

Важливо зазначити, що учасники зустрічі висловили прихильність наданню Україні міцних гарантій безпеки, включно з надійним і довгостроковим наданням військової та фінансової підтримки. «Будучи переконані в тому, що мир в Україні та безпека у Європі є неподільними, ми разом з нашими європейськими та трансатлантичними партнерами сповнені

рішучості до більших ідей і кроків щодо європейської безпеки», – наголошується в тексті.

Міністри закордонних справ (учасників зібрання) також підтвердили Варшавську декларацію від 19 листопада 2024 р., одним з елементів якої є поліпшення доступу європейської оборонної промисловості до державного та приватного фінансування з метою усунення прогалів у європейських можливостях. «Розглядаємо це як можливість підтвердити прихильність засадам трансатлантичного альянсу зі Сполученими Штатами Америки завдяки зміцненню НАТО, забезпеченню справедливого розподілу тягаря всередині Альянсу, зокрема посиленню зусиль ЄС у сфері безпеки й оборони, а також задля побудови більш безпечної та об'єднаної Європи», – зазначено в тексті Декларації.

Як інформують ЗМІ, міністр закордонних справ України А. Сибіга брав участь у засіданнях глав зовнішньополітичних відомств Італії, Іспанії, Німеччини, Польщі, Франції, у зустрічах із держсекретарем МЗС Великої Британії та високою представницею ЄС із закордонних справ К. Каллас.

Зустріч була організована міністром закордонних справ ФРН А. Бербок (Annalena Baerbock) для того, щоб обговорити кроки на випадок, якщо обраний Президент США Д. Трамп скоротить військову допомогу Україні після вступу на посаду 20 січня та наполягатиме на припиненні вогню. Перед початком переговорів А. Бербок вказала на єдність європейських країн у тому, що Україні потрібні жорсткі гарантії безпеки. За її словами, це стане «чітким сигналом» для Росії. «Ми відстоюємо безпеку та майбутнє нашого європейського континенту», – наголосила вона ([URL: https://www.dw.com/uk/evropejski-kraini-poobicali-garantii-bezpeki-ukraini/a-71042990](https://www.dw.com/uk/evropejski-kraini-poobicali-garantii-bezpeki-ukraini/a-71042990). 2024. 13.12).

У свою чергу К. Каллас наголосила на важливості зміцнити Україну на полі бою. «Що сильнішою вона буде на полі бою, тим сильнішою вона буде на переговорах (...) І, звісно, саме Україна має сказати, коли вона готова сісти за стіл переговорів», – зазначила висока представниця ЄС із закордонних справ.

Міністр закордонних справ України А. Сибіга, який був присутнім на зустрічі, закликав запровадити нові й жорсткіші санкції щодо Росії. «Президент РФ Путін розуміє тільки силу», – підкреслив глава МЗС України.

Він висловив сподівання, що спільні зусилля приведуть до «досягнення стратегічної мети – справедливого, всеосяжного і міцного миру в Україні».

На думку експертів, враховуючи те, що підписантами Берлінської декларації є такі провідні країни Європи, як Німеччина та Франція, то можна сподіватися на позитивні зрушення в сприйнятті ситуації. Про це, зокрема, говорив політолог, аналітик центру «Об'єднана Україна» Д. Левусь. «Берлінську зустріч, гадаю, можна сприймати і в контексті контактної групи зі встановлення миру, про яку нещодавно заявили в президентському Офісі. Крім того, це слід розглядати і під тим кутом, що наразі Д. Трамп поки що не виконує повноцінно де-юре обов'язки Президента, а відтак є певне “вікно” для формування європейцями нових реалій, у тому числі для старого-нового

Президента США. Трамп дуже багато і дуже часто говорить про те, що Європа має взяти на себе більше обов'язків з безпеки, зокрема й підтримки України. Тому, у принципі, створення таких ініціатив, як ми побачили 12 грудня в Берліні, – це матриця для Трампа, з урахуванням якої йому необхідно буде вибудовувати свої маневри», – зазначив експерт (URL: <https://focus.ua/uk/politics/683745-dopomoga-ukrajini-shcho-oznachaye-berlinska-deklaraciya-novini-ukrajini>. 2024. 14.12).

На його переконання, Берлінська декларація також є сигналом того, що Європа чітко усвідомлює ризики можливої перерви в підтримці України з боку Сполучених Штатів Америки після інавгурації Д. Трампа. Очевидно, що європейці, враховуючи темперамент Д. Трампа й певні виклики із цим пов'язані, таким чином констатують, що в будь-якому разі не залишать Україну. «У цьому контексті слід нагадати нещодавню заяву голови Єврокомісії У. фон дер Ляєн, яка наголосила, що на 2025 р. у ЄС достатньо грошей для підтримки України. Таким чином, ми наразі спостерігаємо, з одного боку, формування нового європейського політичного ландшафту для Трампа, з яким йому необхідно буде рахуватися. З іншої сторони, маємо запевнення того, що Європа “не кине” і не покине Україну наодинці з ворогом», – наголосив Д. Левусь.

Щодо ресурсних можливостей Європи, то, за словами політолога, це не просте питання і європейцям дуже складно повністю задовольнити потреби України. «Насправді приклад зі снарядами в цьому контексті є дуже вдалим, оскільки ця історія наочно продемонструвала певну неготовність Європи та оголила цілий комплекс проблем, котрі стосуються не лише їхньої оборонної промисловості, а й політичної ефективності, зокрема здатності до швидкого планування», – підкреслив експерт.

Разом з тим експерти акцентують увагу на тому, що Берлінська декларація не є документом обов'язковим до виконання та не передбачає процедури ратифікації парламентами. Як зазначив президент Центру глобалістики «Стратегія ХХІ» М. Гончар, поза сумнівом, дуже добре, що така декларація побачила світ, однак розраховувати на те, що це вирішить величезний пласт проблем воюючої України, не доводиться. «Тому, я тут, скоріше, скептик, бо ми вже бачили історію з гучною назвою “гарантії безпеки”. Такі угоди підписав ряд країн, але ми бачимо, як ці гарантії “реалізуються” на практиці», – зазначив експерт.

При цьому він звертає увагу на деякі розбіжності в діях європейських політиків. «Проблема, полягає в тому, що у Європі відсутня консолідація в питанні підтримки України, бо там дехто повсякчас озирається на думку Кремля. З урахуванням цього фактора, нам навряд чи слід робити ставку на те, що Євросоюз нам допоможе, навіть попри те що вони ввели спеціальну посаду єврокомісара з оборонної промисловості, яку обійняв симпатик України й загалом правильна людина в особі експрем'єра Литви А. Кубілюса. Він, до речі, наразі вимагає 100 млрд дол. на формування оборонного бюджету ЄС на

семирічний період. Але це зовсім не означає, що це все буде завершено “під ключ” у гранично оперативному режимі», – заявив М. Гончар.

На його думку, враховуючи ситуацію, Україна в нинішніх умовах має робити ставку на співпрацю з рядом країн – членів ЄС і НАТО, з якими можна взаємодіяти як у двосторонньому, так і в багатосторонньому форматах. Експерт вважає, що більш оптимістичним є варіант співробітництва з окремими країнами чи групами країн. Він вказує на перспективність Nordic-Baltic Eight (NB8) – регіонального формату співробітництва, який включає: Данію, Ісландію, Латвію, Литву, Норвегію, Фінляндію, Швецію та Естонію. «На мій погляд співпрацю з NB8, до якого входять п’ять держав Скандинавії та три країни Балтії, необхідно активізувати. Але знову ж таки, що нам можуть ще дати країни Балтії, які у відношенні до їх ВВП уже надали нам найбільшу допомогу з усіх? Нічого. Від Ісландії теж не слід очікувати вагомої підтримки, з урахуванням того, де ця країна знаходиться і який військовий потенціал має – аж ніякого. Але є Фінляндія, Швеція, Норвегія та Данія, з якими дуже й дуже важливо розвивати та максимально поглиблювати співпрацю», – наголосив М. Гончар.

На його думку, саме ці країни є «адекватними щодо оцінок загроз російської агресії та планування своїх подальших дій», адже деякі країни, члени НАТО, бояться російської загрози. «Тому нам, як кажуть, своє робити. Що саме? По-перше, не слід розпилятися на різні “глобальні півдні”, бо на цей напрямок іде величезний дипломатичний ресурс, а результат, по факту, нульовий. По-друге, ще раз наголошую на необхідності істотного поглиблення комунікації з NB8», – підкреслив експерт.

При цьому він зауважив, що незважаючи на «коливання й невизначеність» Сполучених Штатів Америки, зокрема новообраного Президента Д. Трампа щодо України, на цьому етапі Києву надзвичайно важливо, «не впадаючи в паніку та крайнощі, тихою сапою продовжувати системну роботу».

Разом з тим експерти вважають, що будь-які угоди з нашими партнерами, які засвідчують підтримку України, є важливими і їх значення не можна недооцінювати. Це стосується й Берлінської декларації, яка може бути втілена в життя нашими партнерами, які продовжують активно обговорювати можливості допомоги Україні.

Як інформують ЗМІ, після берлінської зустрічі вже 16 грудня в Брюсселі відбувається зустріч на рівні міністрів закордонних справ країн ЄС, одним з головних питань якої є продовження допомоги для України та застосування додаткових обмежувальних заходів проти країни-агресора.

Міністр закордонних справ Нідерландів К. Велдкамп після прибуття на засідання глав МЗС країн ЄС у Брюсселі заявив, що важливо продовжувати підтримувати Україну. «Президент Зеленський говорив про дипломатичне рішення у 2025 р. Я вважаю: дуже важливо, щоб від сьогодні і до моменту, коли, на його думку, переговори можуть початися, – хоча ми й не знаємо думку Путіна, – щоб Україна отримувала повну підтримку. Це означає військову

підтримку, невійськову підтримку, особливо енергетичну, та фінансову підтримку», – підкреслив К. Велдкамп (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3938558-glava-mzs-niderlandiv-zarano-spekuluvati-na-temi-sodo-mirotvorcoi-misii-v-ukraini.html>. 2024. 16.12).

Натомість міністр закордонних справ Польщі Р. Сікорський закликав до більш жорстких заходів щодо Росії. Він вважає, що США разом з Європою повинні примусити до майбутніх мирних переговорів саме Росію, а не Україну, яка є жертвою агресії. За його словами, Європі потрібно «ще більше мобілізуватися» у світлі приходу до влади нової адміністрації США. «Розподіл роботи має бути таким, щоб і Сполучені Штати Америки, і Європейський Союз допомогли Україні досягти кращої переговорної позиції для потенційних майбутніх переговорів, до яких слід заохочувати та примушувати агресора, а не жертву», – наголосив політик.

Міністр закордонних справ Естонії М. Цахна також наполягає на посиленні тиску на Росію. «Звісно, нам потрібно обговорити, якими будуть гарантії безпеки після настання миру. Європа повинна долучитися. Але справа в тому, що Путін не змінив своєї мети, і треба підтримувати Україну, бо війна триває. По-друге, мир має бути справедливим і довготривалим. Хоча я маю дуже чітку позицію щодо гарантій безпеки, що найефективнішою гарантією безпеки є членство України в НАТО. Але в будь-якому випадку ми повинні бути готові брати участь у збереженні миру (URL: <https://podrobnosti.ua/2492951-vrosojuz-zavdav-udaru-po-tnovomu-flotu-ros.html> т-. 2024. 16.12).

Міністр закордонних справ Литви К. Будріс також наполягає на посиленні санкцій проти Росії. «Ми повинні тиснути далі. У нас ще понад 600 європейських компаній працюють у Росії. Ми повинні зупинити це, тому що це напряму підтримує економіку Росії. Друге, ми повинні запровадити санкції щодо скрапленого газу, тому що ми досі закуповуємо його у Європу, цього річчя приблизно на 5 млрд. І ще ми повинні підвищити тарифи на російські та білоруські товари», – наголошує К. Будріс.

Висока представниця ЄС із зовнішньої політики та політики безпеки К. Каллас також закликала до більш рішучих дій і зазначила, що ЄС повинен підтримувати Україну у військовому плані. «До кінця зими ЄС підготує 75 тис. українських військових. Цього місяця ЄС надав Україні 4,2 млрд євро бюджетної підтримки, а із січня надаватимемо 1,5 млрд на місяць», – зазначила вона.

При цьому К. Каллас заявила, що Україні потрібно більше допомоги, про що говорив і міністр закордонних справ А. Сибіга під час участі в зустрічі глав МЗС країн Євросоюзу. «Ми всі його почули чітко і недвозначно: Україна потребує більше боєприпасів, посилення ППО та більшої підтримки своєї оборонної промисловості. І ми повинні дати Україні те, що вона потребує для перемоги у війні», – зазначила К. Каллас (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/12/16/7200809>. 2024. 16.12).

Як відомо, місію Європейського Союзу з надання військової допомоги Україні (EUMAM Ukraine) створили 17 жовтня 2022 р. з початковим мандатом тривалістю два роки, її робота фінансується коштами з Європейського фонду миру.

Станом на листопад 2024 р. в межах EUMAM на території країн Євросоюзу пройшли різноманітну підготовку близько 63 тис. українських військових, що співставно з комплектацією 10-ти бригад.

За інформацією ЗМІ, 16 грудня Рада Європейського Союзу ухвалила 15-й пакет економічних та індивідуальних обмежувальних заходів проти РФ, куди, зокрема, увійшли посадовці Північної Кореї та китайські постачальники комплектів для дронів.

Глава МЗС А. Сибіга привітав затвердження 15-го пакета санкцій проти РФ і наголосив на необхідності продовжувати тиск на російську економіку. Він закликав союзників продовжити підвищення ціни війни для агресора та його економіки. «Слід продовжити підвищувати тиск завдяки секторальним санкціям проти російської металургії, енергетики та інших критично важливих сфер. Чим нижчими будуть ціни на нафту та енергетичні прибутки для Росії, тим ближчим буде справедливий мир», – заявив А. Сибіга за результатами віртуальної участі в засіданні глав МЗС країн ЄС у Брюсселі (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/12/16/7200781>. 2024. 16.12).

Він також наголосив на критичній необхідності отримання 20 додаткових систем протиповітряної оборони такого класу як HAWK, NASAMS чи IRIS-T, а також більшої кількості ПЗРК, артилерійських систем і боєприпасів, далекобійних ракет, засобів радіоелектронної боротьби, інженерного обладнання, безпілотників та іншого обладнання. Міністр також закликав партнерів інвестувати в українську оборонну промисловість, підкресливши, що це є найшвидшим і найефективнішим способом зміцнення обороноздатності України.

Під час зустрічі в Брюсселі міністри закордонних справ обговорили також інші проблеми та виступили із заявами. Зокрема, глави МЗС Австралії, Великої Британії, Італії, Канади, Німеччини, Нової Зеландії, Південної Кореї, США, Франції та Японії та висока представниця ЄС із зовнішньої політики та політики безпеки ЄС «найрішучішим чином» засудили посилення військової співпраці між КНДР і Росією, включно участь північнокорейських військ у боях проти України. «Пряма підтримка з боку КНДР загарбницької війни Росії проти України знаменує собою небезпечне розширення конфлікту, що матиме серйозні наслідки для європейської та індо-тихоокеанської безпеки», – ідеться в заяві (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/12/16/7200806>. 2024. 16.12).

Міністри також висловили глибоку стурбованість «будь-якою політичною, військовою або економічною підтримкою, яку Росія може надавати незаконним програмам озброєнь КНДР, включаючи зброю масового знищення».

Міністри закордонних справ країн Європейського Союзу на зустрічі в Брюсселі також обговорили ситуацію в Грузії, зокрема можливі обмежувальні заходи у відповідь на жорсткі розгони протестів. Міністри мали розглянути можливість введення індивідуальних санкцій у зв'язку з подіями в Грузії, однак рішення не було ухвалено через позицію Угорщини.

О. Аулін, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Подальший розвиток турецько-сирійських відносин (за матеріалами провідних ЗМІ Туреччини)

Бліцкриг сирійських джихадистів, що призвів до повалення режиму сімейства Асадів, якому не вдалося відсвяткувати 55-ту річницю свого правління, став можливим багато в чому завдяки підтримки Турецької Республіки, її сьогодні вважають головним бенефіціаром зміни влади в Сирії. Тому погляди відомих турецьких політиків та журналістів на майбутнє сусідньої країни становлять значний інтерес.

Сучасну військово-політичну та етнорелігійну ситуацію в Сирії можна описати в такий спосіб. Більшість населення країни (близько 70 %) становлять араби-суніти. Курди і друзи – 15 %. Шіїти-алавіти – до 12 %. У владних структурах до початку громадянської війни домінували алавіти (зокрема, клан Асадів). Сьогодні найбільш економічно розвинута й населена частина Сирії (південний захід зі стратегічно важливими містами Алеппо, Ідліб, Хама і Хомс та смуга середземноморського узбережжя Сирії з великими портами Латакія і Тартус) перебуває під контролем арабів-сунітів з ісламістського об'єднання Хайят Тахрір аш-Шам (HTS). Тахрїровці мають непогані відносини з Анкарою і навіть повідомляли туркам про свій намір розпочати грудневий наступ. Інший важливий актор сирійської драми – Вільна сирійська армія (FSA). Вона формально входить до коаліції з HTS, хоча в ті часи, коли тахрїровці як частина аль-Каїди діяли під вивіскою Джебхат-ан-Нусра, між ними відбувалися боєзіткнення. Більшість бійців FSA також є арабами-сунітами. Спонсорами Вільної сирійської армії на початковому етапі були Туреччина, Катар, Саудівська Аравія, Франція та США. У грудні загони FSA захопили південний захід Сирії зі стратегічно важливим містом Пальміра та північну частину столиці Дамаск. Інший союзник HTS, під назвою Штаб операцій, на півдні (SOR) контролює південну частину Дамаску і через те, що в його лавах багато сирійських друзів – кордон з Ізраїлем. Протурецька Сирійська національна армія (SNA), до складу якої входять підрозділи сирійських туркоманів, оперує на півночі країни і декілька днів тому почала наступ на курдські загони в районі м. Манбідж. У свою чергу, армія Сирійського Курдистану (YPG) та його жіночої фракції (YPJ) становлять ядро Сирійських демократичних сил (SDF). SDF підтримуються США та РФ і контролюють малонаселену східну та північно-східну частину Сирії. За останні дні вони

захопили м. Дейр-ез-Зор, яке має стратегічне положення в східній частині країни. Через свій етнічний склад YPG/YPJ сприймаються місцевим арабським населенням здебільшого як окупанти. YPG/YPJ вважаються відгалуженням Курдської робітничої партії (РКК), яка оголошена в Туреччині терористичною (URL: <https://syriadirect.org/what-was-behind-daraas-rapid-fall-and-did-hts-participate>).

Через це турецький президент Р. Т. Ердоган, торкаючись майбутнього Сирії, звертає особливу увагу саме на вирішення курдської проблеми. У своєму інтерв'ю після саміту країн D-8 («ісламська вісімка») в Каїрі, яке поширювалося найбільшим турецьким державним інформаційним агентством «Anadolu Ajansı», він окреслив основні умови майбутнього добросусідства між двома країнами і допомоги з боку Анкари. Йшлося про повернення на батьківщину понад 3,5 млн сирійських біженців, що перебувають на території Туреччини, втілення в життя новим сирійським керівництвом планів щодо зачищення території країни від іноземних військ (насамперед ізраїльських). Ердоган також підтвердив рішучість Анкари не допустити присутності в Сирії терористичних організацій, які становлять загрозу національній безпеці Турецької Республіки. «Туреччина покаже, що настав час нейтралізувати терористичні організації у Сирії. Ми зробимо це, щоб запобігти загрози нашим південним кордонам. “Термін придатності” терористичної організації РКК та її відгалужень закінчився. РКК/YPG приречені залишитися на самоті, вони не мають майбутнього, і кінець шляху цієї терористичної організації вже видно. Атмосфера безпеки, яка буде створена в Сирії, не дозволить терористам вербувати бойовиків... Ватажки цих терористичних організацій, включаючи ІДІЛ і РКК/YPG, будуть роздавлені в найкоротші терміни», – висловив свою позицію політик (URL: <https://www.aa.com.tr/ru/политика/турция-готова-поддержат-сирийцев-в-переходном-процессе/3430159>). Аналогічні наративи було озвучено міністром закордонних справ Туреччини Х. Фіданом, який зустрівся в Дамаску з А. аль-Шараа, лідером нової адміністрації в Сирії, ватажком HTS. Також, як і в попередньому випадку, висловлювання високопосадовця були розтиражовані провідними засобами масової інформації Турецької Республіки (URL: <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/disisleri-bakani-hakan-fidan-suriye-deki-yeni-yonetimin-lideri-ahmed-es-sera-ile-samda-bir-araya-geldi/3431495>).

Разом з тим газета «Dunya» опублікувала матеріал про виступ міністра торгівлі Туреччини О. Болата на церемонії відкриття у промисловій зоні Газіантеп Митної лабораторії. Зокрема, міністр зазначив, що торгівля між Туреччиною та Сирією найближчим часом значно прискориться після останніх подій у Сирії та повалення режиму Асада. Зокрема, О. Болат зазначив: «Як вам відомо, новий процес почався в Сирії з революцією 8 грудня. В період між 2011 і 2024 рр. експорт та імпорт між двома країнами тримався на дуже обмеженому рівні. Сподіваємося, що торговельні операції в найближчому майбутньому прискоряться, зростатиме рівень інвестицій, що позитивним чином віддзеркалиться на відбудові країни та економічній

інтеграції в цілому. Місто-побратим Газіантепа – Алеппо, місто-побратим Хатая – Ідліб, тому вся Сирія для нас є братньою країною» (URL: <https://www.dunya.com/ekonomi/bakan-bolat-turkiye-ile-suriye-arasinda-ticaret-yakin-zamanda-cok-daha-hizlanacak-haberi-757545>).

У виданні «Hürriyet» наводиться вислів віце-президента Д. Їлмаза: «Ми проти будь-яких спроб порушити стабільність Сирії... Так само, як ми підтримували наших сирійських братів у їхні найважчі часи, ми також будемо підтримувати весь сирійський народ під час процесу відновлення. Ми готові ділитися досвідом з нашим сусідом Сирією в усіх сферах: від економіки до інфраструктури, від безпеки до інституційної структури... Ми проти будь-яких спроб дестабілізувати Сирію, особливо проти незаконної окупації Ізраїлю. Сирійці, які безпечно, добровільно та з гідністю повернуться на батьківщину з нашої країни, допомагатимуть підтримувати міцні зв'язки між двома країнами в усіх сферах. Територія Сирії звільниться від терористичних структур, таких як ІДІЛ і РКК, її територіальна цілісність і суверенітет стануть предметом тяжіння, а не середовищем постійної загрози» (URL: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/cumhurbaskani-yardimcisi-cevdet-yilmaz-suriye-halkinin-yaninda-olacagiz-42634720>).

У газеті «Vatan» поширювалася заява Д. Бахчелі, лідера ультранационалістичної партії МНР, яка з ердоганівською АКР входить до правлячого в Туреччині блоку. Під час свого виступу на 20-й церемонії вручення сертифікатів Школи політики та лідерства він, зокрема, сказав: «Вбивця Асад має відповісти за невинних. Цей мерзотник має постати перед Гаазьким судом разом з убивцею Нетаньяху якомога швидше». Д. Бахчелі зазначив, що на зміну 13-річному громадянському конфлікту в Сирії прийшла нова реальність. «Шістдесят один рік ганьби Баас і ганьби Асада закінчився, і Сирія вийшла на новий політичний шлях. Ми хочемо, щоб ця політика була збалансованою та інклюзивною і допомогла сирійському народу, який так багато постраждав, досягти рівня, на який він заслуговує. Стабільність Сирії важлива для безпеки Туреччини. Встановлення миру в Сирії є важливою потребою регіональної безпеки (URL: <https://www.gazetevatan.com/gundem/mhp-lideri-bahceli-esad-laheyde-mutlaka-yargilanmalidir-2215160>). Д. Бахчелі також висловив сподівання, що перехідний період, який розпочався після 8 грудня під керівництвом усіх опонентів режиму, стане важливим кроком у відновленні Сирії. У найближчі місяці після перехідного періоду, очевидно, з'явиться тимчасова адміністрація. Головним з її завдань стане ліквідація в Сирії структур РКК/YPG. «Члени несирійської організації мають бути депортовані. Жоден терорист не повинен навіть дихнути в наших кордонах. Ми більше не можемо терпіти сепаратистський тероризм. Терористи не зможуть ніде вільно тинятися», – підкреслив лідер партії. Торкаючись ситуації навколо ізраїльської окупації південної частини Сирії, політик зазначив, що ніхто не повинен забувати, що Тель-Авів, який націлений на Дамаск, отримує ляпаса від османів у Єрусалимі. Якщо Дамаск у безпеці, Єрусалим також буде у безпеці» (URL:

<https://www.gazetevatan.com/gundem/mhp-lideri-bahceli-esad-laheyde-mutlaka-yargilanmalidir-2215160>).

Заступник голови найбільшої турецької опозиційній Республіканській народної партії (СНР) Я. Багджіоглу зазначає: «Територіальна цілісність Сирії має бути забезпечена. Необхідно після 1 березня створити уряд з усіма компонентами. Солдати під командуванням центрального уряду повинні охороняти кордони. Найголовніше – не можна допускати жодної загрози для Туреччини з боку Сирії. Гарантувати безпеку наших військ. Запобігати новим потокам нелегальної міграції. Імігранти повертатимуться в межах програми», – зауважив він. Я. Багджіоглу також повідомив журналістам, що вже створена рада з питань повернення біженців. Водночас його безпосередній керівник – голова СНР О. Озель наполягає, що замість наведення ладу всередині самої Туреччини, теперішній президент країни Р. Т. Ердоган піариться на своїх уявних успіхах у Сирії. Такі висловлювання одразу викликали чисельні протести у турецьких проурядових ЗМІ (URL: <https://www.cumhuriyet.com.tr/siyaset/suriye-kaynakli-hicbir-tehdide-izin-verilmemeli-2280662>).

Міністр національної оборони Туреччини Я. Гюлер під час відвідування м. Кіліс оцінив останні події в Сирії: «Ми віримо, що Сирійська національна армія разом із сирійським народом звільнить усі землі, окуповані терористичними організаціями». Міністр Гюлер також зазначив: «Ми ніколи не дозволимо терористичній організації РКК/YPG отримати вигоду з нестабільності на місцях... Криза, що почалася в Сирії в 2011 р., і подальша нестабільна обстановка дали можливість терористичним організаціям РКК/YPG та ІДІЛ завоювати великі території в Сирії і поставили під загрозу безпеку нашого кордону. Ще раз нагадаю, що перед нашими операціями в Сирії ми повинні були співпрацювати з РКК/ПҮД. У країні відбувалися напади та інші акції терористичної організації ІДІЛ. В результаті цих нападів понад 600 наших громадян загинули, понад 1000 отримали поранення... Як відомо, кривавий режим у Сирії повалено і почалася нова ера. Справжнє слово в Сирії нині має сирійський народ. Ми будемо продовжувати підтримку сирійського народу, як і досі. Ми тісно співпрацюватимемо та координуватиме наші дії з новою адміністрацією для забезпечення територіальної цілісності, політичної єдності, безпеки та стабільності Сирії» (URL: <https://www.sozcu.com.tr/bakan-guler-den-suriye-aciklamasi-smo-nun-topraklarin-tamamini-kurtaracagina-inaniyoruz-p118372>).

У газеті «Sabah» опублікована стаття під назвою «YPG/ПҮД вибули з гри в новій Сирії: лідер терористичної організації зізнався західній пресі у співпраці з РКК». У ній, зокрема, наводилася думка експертів про те, що кардинальні зміни в Сирії ще більше посилять вплив Туреччини в регіоні. На думку аналітиків, зміна адміністрації в США ставить питання про те, як довго Вашингтон підтримуватиме в країні бойові підрозділи РКК/YPG (URL: <https://www.sabah.com.tr/galeri/dunya/yeni-suriyede-ypgpyd-oyun-disi-kaliyor-terror-orgutu-alebasi-bati-basinina-pkk-is-birligini-itiraf-etti>).

Видання «Takvim» поширило інформацію про те, що міністр оборони сирійського перехідного уряду М. Абу Касра зробив заяву про відокремлення новою владою країни курдського народу від терористичної організації YPG. З його слів, курди отримують усі свої права у складі Сирії, а країна залишиться цілою без поділу. У статті також ідеться про те, що сирійський перехідний уряд, з одного боку, продовжує свої політичні контакти із Заходом, з іншого – відбулася зустріч з представниками YPG/SDF (на погляд «Takvim», відгалуженням терористичної організації PKK), яким був пред'явлений ультиматум із трьох статей, спрямований на відновлення єдності Сирії. Під час зустрічі урядовцями було заявлено, що пропозиції відносно федералізму однозначно не будуть прийняті. Разом з тим ними було висунуто такі вимоги: припинення YPG/SDF всіх зв'язків з PKK, здача зброї і виїзд з країни для лідерів організації та іноземних бойовиків. В ультиматумі також було зазначено, що якщо вимоги не будуть виконані, на порядку денному буде військове втручання до підконтрольних YPG/SDF територій, зокрема з боку Збройних сил Туреччини (URL: <https://www.takvim.com.tr/dunya/suriye-gecis-hukumeti-savunma-bakani-kasra-kurt-halki-ile-ypg-arasinda-ayrim-yapiyoruz-6024973>).

На погляд журналістів видання «Akit», новою сирійською владою було зроблено важливе призначення для представництва жінок у новому уряді Сирії. Президент Сирійської платформи асоціацій А. Елдібс була призначена головою Управління у справах жінок Сирії. Як людина, що багато років мешкала в Туреччині та очолила асоціацію, засновану сирійськими біженцями, Елдібс стала першою жінкою-посадовцем у Сирії (URL: <https://www.yeniakit.com.tr/haber/suriyenin-disisleri-bakani-es-siybani-ilk-kadin-yoneticisi-eldibs-oldu-suriyede-tarihi-donus-1906479.html>).

Турецька проурядова газета «Yenişafak» опублікувала матеріал про те, що теперішні спроби США та Ізраїлю утримати PKK/YPG на півночі Сирії, їх зусилля щодо створення автономної області для цієї організації та паралельна окупація Ізраїлем сирійської території – це не що інше, як велика паніка, спричинена зміною геополітичної ситуації в цьому регіоні. Вторгнення Ізраїлю на сирійську територію – це не акт страху перед новою сирійською адміністрацією, а скоріше акція, спрямована на те, щоб Туреччина не межувала з Ізраїлем як у Сирії, так і в Лівані. Щоб нашкодити інтересам Туреччини, планувалося створення «буферної зони». Однак цим планам не судилося здійснитися. США та Ізраїль нібито намагалися поширити дезінтеграцію на інші країни після Сирії. Тому саме Сирія стала найбільш успішним кроком Туреччини на шляху до початку інтеграційних процесів у регіоні в інтересах Анкари (URL: <https://www.yenisafak.com/ru/columns/-/25870>).

Отже, на основі викладеного можна зробити декілька висновків. По-перше, через складну соціально-економічну ситуацію в Туреччині, яка в останні два роки конвертується в істотні політичні труднощі для правлячого блоку, Р. Т. Ердоган перед черговими виборами робить ставку на

зовнішньополітичні успіхи, зокрема в Сирії. По-друге, Анкарою сформований пакет вимог до теперішнього сирійського уряду, виконання яких передбачає отримання турецької допомоги. Ідеться про повернення сирійських біженців із Туреччини. Знищення інфраструктури курдських бойових загонів YPG/YPJ та витискання із сирійської території іноземних військ (насамперед ізраїльських). По-третє, порушити турецькі плани щодо майбутнього Сирії можуть два важливі чинники: курдський та алавітський. Якщо турецьким проксі не вдасться відокремити YPG/YPJ/SDF від мирного курдського населення, то завдяки американській та російській підтримці курдські бойовики можуть створити ще більшу загрозу безпеки для Туреччини, ніж РКК, особливо в тому випадку, якщо одночасно розгортатиметься алавітська криза. Нині ситуація в Сирії є майже дзеркальним відображенням подій в Іраку після його захоплення у 2003 р. військами західної коаліції на чолі зі США. В Іраку шиїти становлять понад 60 % населення, курдів – близько 15 % і майже стільки ж сунітів, які на кшталт шиїтів-алавітів у Сирії займали в Іраку більшість керівних посад. Після демократичних виборів владу в Багдаді отримала шиїтська більшість і почала не завжди коректно реалізовувати отримані повноваження. Саме з колишніх сунітських силовиків були створені матричні структури ІДІЛ, які потім протягом кількох років наводили жах на весь регіон. Станом на сьогодні в аналогічній ситуації опинилися колишні військові шиїти-алавіти в Сирії, декілька тисяч з яких уже опинилися на території проіранської частини іракського Курдистану. По-четверте, соціально-політичний вибух у середині сирійського суспільства може викликати невдале поєднання шариату і демократії, про яке сьогодні туманно розповідає А. аль-Шараа.

Перераховані проблеми здатні створити потужну кризу в Сирії. У разі її виникнення такий важливий партнер України, яким є Туреччина, буде вимушений спрямувати для локалізації негативних явищ значні силові, технічні та фінансові ресурси, що в негативний спосіб може відбитися на подальшому розвитку українсько-турецького співробітництва, зокрема у військовій галузі.

С. Кулицький, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Аграрно-промисловий сектор української економіки наприкінці 2024 р.: стан і проблеми розвитку

(Закінчення. Початок у № 22, 23)

Зовнішньоекономічна діяльність і розвиток аграрно-промислового сектору української економіки

Аграрно-промисловий комплекс (далі – АПК) відіграє надзвичайно важливу роль у розвитку української зовнішньої торгівлі. До того ж, як зазначалося, вітчизняний АПК має яскраво виражену експортну орієнтацію та

займає провідне місце у формуванні українського експорту загалом. Причому внаслідок повномасштабної російської воєнної агресії значущість АПК для формування українського експорту помітно зросла. Так, згідно з даними НБУ, у 2021 р. на продовольчі товари та сировину для їх виробництва припадало 43,9 % від сукупної вартості експорту товарів з України, у 2022 р. – 57,2 %, у 2023 р. – 63,4 %, а за січень – жовтень 2024 р. (попередні дані) на продовольчі товари та сировину для їх виробництва припадало 63,0 %, від сукупної вартості експорту українських товарів. Зазначимо, що за січень – жовтень 2023 р. аналогічний показник становив 62,3 %.

«За дев'ять місяців 2024 р. Україна експортувала 48,9 млн тон агропродукції на загальну суму 10,5 млрд дол. Про це повідомляє Державна митна служба. Обсяги експорту агропродукції України збільшилися на чверть рік до року, а їх вартість зросла на 1,4 млрд дол.». Причому в липні – жовтні 2024 р. вартість експорту вітчизняних аграрно-продовольчих товарів значно перевищувала аналогічні показники їх експорту за липень – жовтень 2023 р. Тому є вагомі підстави вважати, що за підсумками 2024 р. частка аграрно-промислового комплексу у формуванні сукупних обсягів експорту українських товарів може ще збільшитися.

Зазначене зростання ролі аграрно-промислового комплексу в сукупному експорті українських товарів за умов повномасштабної російської воєнної агресії пов'язано не лише з досягненнями власне АПК, а і з впливом ряду інших чинників. Як зазначалося, через відносно нижчий рівень територіальної концентрації агропромислового, особливо сільськогосподарського виробництва аграрно-промисловий сектор економіки України в цілому виявився менш вразливим для російських авіаракетних атак, ніж вітчизняні енергетика, машинобудування та металургія. При цьому порівняно нижчий рівень територіальної концентрації агропромислового, особливо сільськогосподарського виробництва в поєднанні з відкриттям українського морського коридору сприяли відносно більш стабільній експортній діяльності аграрно-промислового сектору економіки України в умовах повномасштабної війни.

При цьому треба наголосити, що товарна структура українського аграрно-продовольчого експорту, яка сформувалася задовго до початку російського повномасштабного воєнного вторгнення, є вельми слабо диверсифікованою. Так, за даними Держстату України, у січні – вересні 2024 р. на продаж живих тварин і продуктів тваринного походження припадало 6,7 % від вартості всього українського аграрно-продовольчого експорту, на продукти рослинного походження – 55,2 %, на жири та олії тваринного або рослинного походження – 23,2 %, на готові харчові продукти – 14,9 % вартості українського аграрно-продовольчого експорту. Причому вітчизняний експорт жирів та олій тваринного або рослинного походження практично повністю забезпечувався поставками різних видів рослинної олії, але, в основному, соняшникової. Як видно з наведеного, панівну роль у формуванні потоків українського аграрно-продовольчого експорту посідають

продукти рослинного походження. І це стосується не лише сільськогосподарських товарів, а й готових продовольчих товарів.

У свою чергу, у номенклатурі цього рослинного експорту домінуюче становище посідають зернові й олійні культури та продукти їх переробки. Зокрема, аналіз даних Держстату України свідчить, що в січні – вересні 2024 р. на зернові та олійні культури припадало 52,1 % вартості експорту всього вітчизняного АПК. Крім того, на олії рослинного походження, насамперед соняшникову олію, припадало 23,2 % від сукупної вартості експорту продукції АПК і ще 0,6 % вартості експорту – на продукцію борошномельно-круп'яної промисловості. Тобто за січень – вересень 2024 р. 75,9 % сукупної вартості експорту продукції українського АПК припадало на зернові й олійні культури та продукти їх переробки. Причому в жовтні – грудні 2024 р. обсяги експорту нового врожаю зернових та олійних культур і продуктів їх переробки продовжували зростати. Тому за підсумками 2024 р. питома вага зазначених товарів у сукупній вартості експорту аграрно-промислового сектору української економіки може помітно зрости й навіть наблизитися до 80 %.

На підтвердження обґрунтованості цього припущення служить той факт, що, за словами першого віцепрем'єра, міністра економіки Ю. Свириденко, у жовтні поточного року рекордне зростання обсягів експорту українських товарів відбулося насамперед завдяки збільшенню експорту агропродукції та ефективній роботі морського коридору. Адже перші п'ять позицій експортних товарів України за їх вартістю у жовтні 2024 р. посідали продукти вітчизняного аграрно-промислового комплексу: соняшникова олія (447,2 млн дол.); кукурудза (363,6 млн дол.); пшениця (318,2 млн дол.); соєві боби (260 млн дол.), ріпак (239,2 млн дол.) ([URL: https://biz.liga.net/ua/all/all/novosti/record-roku-ukrainskyi-eksport-u-zhovtni-dosiah-3-8-mlrd-spysok-holovnykh-tovariv](https://biz.liga.net/ua/all/all/novosti/record-roku-ukrainskyi-eksport-u-zhovtni-dosiah-3-8-mlrd-spysok-holovnykh-tovariv)).

Така доволі вузька спеціалізація вітчизняного аграрно-продовольчого експорту відображає одне з провідних місць України на світовому ринку зазначених сільськогосподарських і продовольчих товарів, а з іншого боку, створює високу залежність динаміки вітчизняного аграрно-продовольчого експорту та українського експорту товарів загалом від кон'юнктури світових ринків лише кількох, хоча й дуже важливих продовольчих товарів.

Крім того, як зазначалося, вузька спеціалізація вітчизняного експорту справляє вельми помітний вплив на відповідні сегменти внутрішнього ринку України. Зокрема, як повідомляють спеціалізовані сайти, восени 2024 р. «ціни попиту на соняшник в Україні наблизилися до історичного максимуму для галузі, сягнувши 25500–27000 грн/т СРТ. Тим не менше переробка цієї олійної культури в жовтні набрала обертів, перевищивши показник минулого року та склавши, за нашою оцінкою, близько 1,19–1,2 млн т (+38 % до вересня та +8 % до жовтня 2023 р.). Такі темпи переробки зумовлено зобов'язаннями заводів за експортними контрактами на соняшкову олію. Але, оскільки аграрії неактивно реалізують сировину, переробні підприємства не мають звичних для цього періоду запасів олійної сировини (зазвичай на 2–3 місяці роботи) і

працюють майже “з колес”. У трохи кращих умовах перебувають компанії, які мають власний соняшник, вирощений на своїх підприємствах». При цьому зазначається, що «стримування продажу сировини аграріями, як і раніше, створює труднощі для переробників, обмежує пропозицію соняшникової олії з Причорноморського регіону на більш віддалені періоди та виступає підтримуючим фактором для цін у цьому секторі» (URL: <https://agronews.ua/news/cziny-popytu-na-sonyashnyk-v-ukrayini-nablyzyls-do-istorychnogo-maksymumu>).

Як зазначалося, експорт продовольчих товарів і сировини для їх виробництва виявився відносно менш вразливим за умов повномасштабної російсько-української війни, порівняно з експортом інших категорій українських товарів. Утім, воєнні дії доволі радикально вплинули на географію українського експорту продовольчих товарів та сировини для їх виробництва. Саме через логістичні проблеми, що виникли у зв'язку з блокадою Росією морських портів України, значна частина потоків українського аграрно-продовольчого експорту з африканського та, особливо, азійського ринків переорієнтувалася на країни Європи.

До того ж у травні 2022 р. ЄС, задля підтримки України в боротьбі з російською агресією, на рік скасував мита та квоти на український експорт, а потім продовжив безмитну торгівлю до середини 2024 р. Європарламент 14 березня 2024 р. погодився продовжити безмитний режим для України зі змінами. Як такі зміни 23 квітня 2024 р. було визначено список «чутливих» продуктів з України, які у Євросоюзі можуть обкладатися митом за певних умов. Чинний регламент безмитної торгівлі для України передбачає механізм «екстреного гальмування» для окремих продуктів. Зокрема, передбачено квоти для м'яса птиці, яєць, вівса, крупи, цукру, кукурудзи та меду. Якщо імпорт перевищить середні обсяги імпорту за другу половину 2021 р. та за 2022–2023 рр., то тарифи можуть бути відновлені. Також у 2024 р. Рада ЄС схвалила припинення дії імпортних мит і квот на український експорт до Європейського Союзу ще на рік – до 5 червня 2025 р. Зазначені заходи також сприяли значним змінам у географії українського експорту (URL: <https://biz.liga.net/ua/all/prodovolstvie/novosti/evrosoiuz-povernuv-myta-na-iaitsia-i-tsukor-z-ukrainy-cherez-perevshchennia-kvot>).

Тому внаслідок дії розглянутих вище чинників відбулися значні зміни в географії українського аграрно-продовольчого експорту. Так, якщо, за даними Національного банку України, у 2021 р. на ринок Європи припадало 29,8 % від сукупного експорту українських продовольчих товарів та сировини для їх виробництва, то у 2022 р. – уже 56,5 %, у 2023 р. – 57,8 %. Для ринків Азії аналогічні показники становили, відповідно, 50,3, 32,0 і 31,1 %, а для ринків Африки – 13,5, 7,0 і 7,1 %.

Остаточних статистичних даних про експорт українських продовольчих товарів та сировини для їх виробництва за поточний рік ще немає. Оперативні дані, що надходять, свідчать загалом про збереження пріоритетного значення європейського ринку в географії міжнародної торгівлі продукцією

українського АПК. Хоча певні зміни в географії цієї міжнародної торгівлі у 2024 р., мабуть, намітилися. Зокрема, як повідомила у вересні поточного року на своїй фейсбук-сторінці перший віцепрем'єр-міністр, міністр економіки Ю. Свириденко, «у 2023/2024 маркетинговому році Україна збільшила експорт пшениці до Африки на 40,6 %, а соняшникової олії – на 153,1 %... За її словами, українські експортери спрямували сільськогосподарські товари до 39 країн Африки» (URL: <https://agrotimes.ua/agromarket/ukrayina-zbilshyla-eksport-sonyashnykovoyi-oliyi-do-afryky-na-1531>).

Водночас у деяких спеціалізованих виданнях висловлюється думка, що, «попри те що європейський ринок в останні два роки став головним для українських зернових, зараз можемо констатувати, що ця тенденція має тимчасовий характер. Відновлення морської торгівлі, а також сварки з країнами ЄС, які не можуть ”переварити“ ті обсяги, що надходять з України, – це фактори, які спонукатимуть українських експортерів повертатися на традиційні ринки» (URL: <https://latifundist.com/rating/top-10-krayin-importeriv-ukrayinskogo-zerna-u-2023-rotsi>). Оскільки зернові культури є провідними товарами українського аграрно-продовольчого експорту, то зміни в географії їх експорту впливатимуть на міжнародно-географічну конфігурацію українського аграрно-продовольчого експорту загалом. Однак ступінь можливої реалізації на практиці наведеного вище припущення поки невідомий.

Доволі радикальні зміни в географії українського аграрно-продовольчого експорту пов'язані не лише з логістичними проблемами, що виникли через блокаду Росією українських морських портів. Наприклад, скорочення експорту українських товарів до Китаю та Індії, крім блокади Росією українських морських портів, вочевидь, було пов'язано ще й з витісненням Росією з ринку цих країн українських продовольчих товарів та сировини для їх виробництва. У цьому випадку, вочевидь, мала місце не лише економічна, а й політична зацікавленість цих двох держав, особливо Китаю.

Зокрема, аналіз повідомлень щодо перебігу подій на міжнародних ринках аграрно-продовольчої продукції свідчить, що «Китай посилює контроль над імпортом кукурудзи та інших зернових культур, щоб підтримати внутрішній ринок. З квітня 2024 р. уряд нібито закликав імпортерів обмежити закупівлі кукурудзи, особливо для зон зі спрощеним митним контролем. Це призвело до скасування частини вже укладених контрактів, у тому числі з Україною. У серпні ці обмеження поширилися й на ячмінь та сорго, оскільки великі запаси й низький попит на внутрішньому ринку зменшили потребу в імпорті» (URL: <https://latifundist.com/blog/read/3119-zernovij-gigant-na-pauzishcho-stoyit-za-padinnyam-kitajskogo-popitu-na-import-kukurudzi>).

Особливо наочно зазначені вище міжнародно-територіальні зміни української аграрно-продовольчої торгівлі проявилися в географії експорту провідних товарів. Як зазначалося, нині провідне місце в українському аграрно-продовольчому експорті посідають зернові культури та продукти їх переробки. При цьому під впливом повномасштабної російської воєнної

агресії змінилася й географія експорту українського зерна. Адже логістичні проблеми, що виникли у 2022 р. у зв'язку з блокадою Росією українських морських портів, Україні довелося розв'язувати протягом 2022–2023 рр. – спочатку через чотиристоронню угоду за участі Туреччини та ООН, а потім шляхом систематичного знищення Чорноморського флоту Росії та деблокади власних морських портів.

Також наочне уявлення про зміни в міжнародних схемах логістики українського зерна в результаті російського повномасштабного воєнного вторгнення та їхній вплив на географію експорту цього зерна надає приклад компанії «Алмейда Груп». Як повідомив у травні 2024 р. її співвласник та комерційний директор М. Кудухашвілі, «сьогодні ми вже освоїли прикордонні переходи на заході України. Веземо зерно у європейські країни. Це Італія, Нідерланди, Німеччина – туди йде 25 % від нашого об'єму, 40 % – це Румунія, 35 % – порти Великої Одеси та Ізмаїл».

У результаті зазначених вище процесів основним ринком для експорту зерна з України стала Європа. Цьому сприяло також і запровадження з боку ЄС безмитного режиму для ввезення до держав-членів цієї спільноти українських аграрно-продовольчих товарів. У першій десятці імпортерів українського зерна було сім держав – членів ЄС (Іспанія, Румунія, Італія, Нідерланди, Польща, Угорщина, Португалія), дві азійські держави (Китай та Туреччина), одна африканська держава (Єгипет). Зокрема, у 2023 р. Іспанія посіла перше місце у світі серед країн-імпортерів українського зерна, випередивши при цьому Китай. Тоді Іспанія імпортувала з України 8,4 млн т зерна на суму 1,42 млрд дол. США. «На цю країну припало 17 % українського експорту зернових у грошовому виразі. Основними культурами, що поставлялися в Іспанію, були кукурудза, пшениця і ячмінь». Друге місце посів Китай, який імпортував з України зерна на суму 1,15 млрд дол. США. За період повномасштабного вторгнення обсяг експорту зернової групи до Китаю скоротився на 55 %. Попри це частка КНР у загальному експорті зернових з України становила високі 14 %. Політологи таку ситуацію називають «геополітичною шизофренією», коли головний торговельний партнер – недружня, м'яко кажучи, країна. Основними культурами, що експортувалися до Китаю в 2023 р. були кукурудза та ячмінь. ТОП-імпортером українського зерна у 2023 р. була Румунія, яка імпортувала його на 1,04 млрд дол. США. При цьому аналітики зазначають, що «до повномасштабного вторгнення Румунія практично не імпортувала зернові з України. Країна має власне виробництво, що забезпечує внутрішній ринок з профіцитом». Аналогічна ситуація з імпортом українського зерна, тільки в менших масштабах, ніж у Румунії, складалася в Польщі та Угорщині, які у 2023 р. імпортували цього зерна на 0,20 і 0,19 млрд дол. відповідно (URL: <https://latifundist.com/rating/top-10-krayin-importeriv-ukrayinskogo-zerna-u-2023-rotsi>).

Наведене вище свідчить, що у європейських країнах імпорт українського зерна певними чином стимулюється бізнес-інтересами споживачів цього

товару, тобто, по суті, вищою конкурентоспроможністю українського зерна на місцевих ринках.

Водночас під впливом російського повномасштабного воєнного вторгнення на Європу з інших іноземних ринків значною мірою переорієнтовувався не лише експорт зерна, а й експорт інших українських аграрно-продовольчих товарів. Хоча обсяги таких поставок були значно менші за обсяги поставок зерна.

Зокрема, за повідомленням Національної асоціації цукровиків України «Укрцукор», Україна експортувала майже 692 тис. т цукру в маркетинговому сезоні 2023–2024 рр., який закінчився 31 серпня. Це приблизно на 60 % більше, ніж у маркетинговому сезоні 2022–2023 рр., коли в Україні діяла тимчасова заборона на експорт цукру. При цьому «77 % українського експорту цукру пішло в країни Євросоюзу, насамперед в Італію (19 % від цього обсягу), Болгарію (18 %), Угорщину з Румунією (по 14 %). З 2 липня Європейський Союз повернув мита на цукор та яйця з України через перевищення квот». Після цього обсяги експорту цукру з України зменшилися «до критичних показників». «Поза межами Євросоюзу основними напрямками експорту були Камерун, Лівія й Туреччина» (URL: <https://biz.liga.net/ua/all/prodovolstvie/novosti/ukraina-znachno-zbilshyla-eksport-tsukru-za-ostannii-rik-osnovnyi-rynok-yevrosoiuz>).

Ділові сайти також повідомили, що в серпні 2024 р. Україна експортувала 10 380 т молочних продуктів. «Натуральні обсяги експорту збільшилися на 10 % порівняно з липнем поточного року і на 13 % порівняно із серпнем 2023 р. Основними імпортерами українського молока та незгущених вершків стали Молдова, Вірменія, Грузія, а молока й згущених вершків – Польща, Болгарія, Румунія, Японія та Німеччина». Повідомляється, що покращення експортних позицій України «сталось завдяки концентрації постачань молочної продукції в країни ЄС. Якщо раніше для України найважливішими були ринки Кавказу та Центральної Азії, то тепер у фокусі Центральна Європа». «Тепер у десятку провідних покупців продукції нашої молочної галузі входять Нідерланди та Німеччина». Загалом «у січні – серпні 2024 р. було експортовано 82 960 тон молочних продуктів на суму 199,49 млн дол. У натуральних обсягах молочний експорт зріс на 10 %, а грошова виручка за поставлені товари збільшилася на 8 % порівняно з тогорічним періодом» (URL: <https://biz.liga.net/ua/all/all/novosti/ukraina-zbilshyla-eksport-molochnykh-produktiv-popyr-skorochennia-nadoiv>).

При цьому ЗМІ з посиланням на інформацію від учасників ринків повідомляють, що «українські молочні продукти закріпилися у Європі та просуваються на ринки Азії та Африки... За вісім місяців цього року експортери молочних продуктів уже заробили більше, ніж за весь 2023 р. Молочний експорт у грошах зріс на 22 %. Завдяки прийнятним цінам та якості на деяких ринках українці виштовхують білоруських молочарів». Загалом українська молочна продукція присутня на ринках 91 країни. Так, 59 % від сукупного обсягу експорту українських молочних продуктів у 2023 р.

припадало на Європу, 14 % – на країни Кавказу та Центральної Азії, 11 % – на країни Перської затоки та Ізраїль, 6 % – на південну Азію, 4 % – на Китай, а решта – на інші регіони світу. Стосовно ж продуктового асортименту українського експорту, то це, насамперед, «сухе цільне молоко, зручний біржовий товар. На другому та третьому місцях – вершкове масло та сир. Четверта позиція — за морозивом» (URL: <https://biz.liga.net/ua/all/prodovolstvie/article/eksport-znimaie-vershky-z-molochnoho-rynku-koly-v-ukraini-bude-defitsyt-moloka>).

За інформацією Міністерства аграрної політики та продовольства України, «ринки країн Європейського Союзу є ключовими для експорту меду, адже Україна має другий результат з постачань меду у ЄС, який становить 28 % усього імпорту цього продукту країнами ЄС. У 2023 р. експорт меду становив 55 400 тон на суму 121,4 млн дол., зокрема до країн Європейського Союзу – 45 800 тон (93,6 % до загального експорту) на суму 94,9 млн дол. Основні країни експорту меду у 2023 р. – країни Європейського Союзу (Німеччина, Польща, Іспанія, Франція, Бельгія, Румунія, Італія, Угорщина, Греція) та США». У I півріччі 2024 р. обсяг експорту меду до країн Європейського Союзу становив 40 600 тон вартістю 70,7 млн дол. США (URL: <https://biz.liga.net/ua/all/all/novosti/eksport-ukrainskoho-medu-do-yes-za-piv-roku-siahnuv-70-mln-minahropolityky>).

Утім, згадувана вище переорієнтація експортних потоків української аграрно-продовольчої продукції з інших континентів на країни Європи водночас мала для України й певні несприятливі наслідки коротко- та довготермінового характеру.

Короткотермінові негативні наслідки переорієнтації експортних потоків української агропродовольчої продукції проявилися в протестах фермерів країн-імпортерів проти ввезення до них такої української продукції та відповідної реакції політиків і державних посадовців цих країн. У вітчизняних ЗМІ, у свій час, найбільше уваги приділялося висвітленню таких протестів з боку польських фермерів. Доволі часто згадувалася подібна негативна реакція щодо українського агропродовольчого імпорту і в інших сусідніх з Україною європейських державах. Зокрема, з квітня 2023 р. Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія ввели обмеження на імпорт зернових з України.

Утім, протести проти імпорту української агропродовольчої продукції відбувалися і в інших державах-членах ЄС. Наприклад, в Іспанії наприкінці вересня 2024 р. Союз фермерів і тваринників «Unión de Uniones» зібрав понад 300 аграріїв у порту Сантандер на знак протесту проти зростаючого імпорту українських зернових. Трохи раніше аналогічний протест відбувся біля будівлі Європейського Союзу в Мадриді. Достеменно нагадаємо, що, як зазначалося, у 2023 р. Іспанія посіла перше місце у світі серед країн-імпортерів українського зерна. Тоді Іспанія імпортувала з України 8,4 млн т зерна. Основними зерновими культурами, що поставлялися в Іспанію, були кукурудза, пшениця та ячмінь. Ще близько 6,5 млн т зерна Іспанія імпортувала з України в першій половині 2024 р. «Організація Unión de Uniones, що

захищає інтереси фермерів в Іспанії, закликає знайти рішення щодо збільшення імпорту зернових з України, який зростає... Unión de Uniones вказує на цей фактор як визначальний для падіння цін на зернові в країні, яке з травня 2022 р. становило 45 %. Unión de Uniones закликає адміністрації проаналізувати націнки на окремі продукти, виготовлені із зернової сировини». Вони також критикували міністра сільського господарства Іспанії Л. Планаса, який 23 вересня 2024 р. заявив, що зернові з України «найвищої якості» і ціна, за якою цей імпорт продається, є «розумною» (URL: <https://latifundist.com/novosti/65647-v-ispaniyi-fermeri-protestovali-v-portu-proti-importu-ukrayinskogo-zerna-i-zayav-ministra-shchodo-nogo>).

Протестували у 2024 р. проти імпорту української аграрної продукції і у Франції. Тому в березні 2024 р. Президент Франції Е. Макрон заявив, що він наполягатиме на обмеженні ввозу до Євросоюзу української пшениці. «Тут нам потрібно знайти баланс. Ми хочемо, щоб Україна та її виробники могли продовжувати експортувати в цих складних умовах – це була початкова мета, і ми її дотримуємося. Але ми не хочемо, щоб за цим стояли лише кілька виробників, та хтось мав певні корисливі інтереси. Іноді саме європейські виробники або великі групи збираються скористатися цією угодою, щоб виробляти в Україні та реімпортувати за менш обтяжливими правилами», – роз'яснив Е. Макрон (URL: <https://biz.nv.ua/ukr/markets/makron-franciya-obmezhit-postachannya-ukrajinskogo-zerna-do-yevrosoyuzu-ostanni-novini-50403739.html>).

Також «Україна за останні два роки швидко збільшила експорт насіння кукурудзи до Європейського Союзу. За оцінками французької групи виробників кукурудзи AGPM, з 2021 р. частка України на ринку насіння кукурудзи у ЄС зросла з нуля до приблизно 10 %. Європейська асоціація виробників кукурудзи CERPМ прагне домогтися обмеження імпорту насіння кукурудзи, що, як заявив радник з економічних питань А. Бой, надзвичайно дестабілізує ринок ЄС. У Франції, найбільшому експортері насіння до ЄС, відбулися різкі зміни в торгівлі. Позитивне сальдо торгівлі насінням з Україною скоротилося з рекордних 100 млн євро (108 млн дол.) у 2020/21 р. до 41 млн євро в 2022/23 р., підрахувала насіннева організація Semaе». Утім, дані української митниці свідчать, що Україна більше імпортує насіння зернових та олійних культур, ніж експортує (URL: <https://agroportal.ua/news/mir/francuzi-hochut-obmezhati-dostup-ukrajinskogo-nasinnya-do-rinku-yes>).

З іншого боку, наприклад, «федеральний уряд Німеччини підтвердив стабільне збільшення імпорту зернових з України від 2022 р. Про це пише спеціалізоване видання “Wochenblatt” з посиланням на відповідь уряду на парламентський запит. Обсяг імпорту з України фуражного та продовольчого зерна у 2020 р. становив близько 463,5 тис. тон, наступного року – 206 тис. тон та у 2022 р. – 497,34 тис. тон. За підсумками 2023 р. обсяги зросли до 741 тис. тон. Крім того, Німеччина значно збільшила імпорт української кукурудзи: до 619 тис. тон за підсумками 2023 р. та 447 тис. тон – за перші шість місяців 2024 р.». Німецький уряд також відзвітував, що в Німеччині не виникали

проблеми щодо якості українських зернових. Продовольча й кормова інспекція Німеччини не мала зауважень до української продукції (URL: https://biz.censor.net/news/3517976/nimechchyna_pidtverdyla_zbilshennya_importu_ukrayinskyh_zernovyh_iz_pochatku_viyiny).

Отже, адаптація українського АПК до умов російської повномасштабної воєнної агресії є визначальним чинником розвитку вітчизняного аграрно-продовольчого експорту на найближчу перспективу. При цьому треба враховувати динаміку кон'юнктури різних сегментів світового ринку продовольчих товарів і сировини для їх виробництва та розвиток ситуації на цьому ринку загалом. Наприклад, оприлюднений на початку грудня цього року «поточний прогноз ФАО (Продовольча та сільськогосподарська організація Організації Об'єднаних Націй. – Прим. ред.) з виробництва зернових у світі в 2024 р. був знижений порівняно з попереднім місяцем і в цей час становить 2841 млн тон. Таким чином очікується, що світовий обсяг виробництва зернових скоротиться на 0,6 % порівняно з рівнем минулого року, що стане другим за величиною обсягом виробництва за всю історію спостережень. Цей перегляд... відображає, головним чином, зниження прогнозів виробництва кукурудзи та пшениці». При цьому зазначене «коригування обумовлене нижчими, ніж передбачалося, урожаєми в країнах Європейського Союзу та Сполучених Штатах Америки... Основна частка зниження цього показника порівняно з минулим місяцем пов'язана зі зниженням прогнозу щодо пшениці у Європейському Союзі, де надлишок опадів у деяких районах призвів до зниження врожаю». При цьому «прогнозований обсяг торгівлі зерновими у світі в сезоні 2024–2025 рр. становить 484 млн тон, що на 1,1 млн тон менше прогнозу за минулий місяць і на 4,6 % нижче за показник сезону 2023–2024 рр. Обсяг світової торгівлі фуражними зерновими в сезоні 2024–2025 рр. (липень – червень) переглянуто порівняно з попереднім прогнозом у бік зниження на 1,7 млн тон (до 230 млн тон), що на 5,8 % нижче за рівень сезону 2023–2024 рр.» (URL: <https://ukragroconsult.com/news/prognoz-torgivli-zernovymy-pereglyanuto-u-bik-znyzhennya-cherez-znyzhennya-popytu>).

Водночас «у листопаді 2024 р. середнє значення Індексу продовольчих цін ФАО (ІСЦФ) становило 127,5 пункту, що на 0,5 % вище за його жовтнєве значення; при цьому він досяг свого максимального рівня з квітня 2023 р.». При цьому «в листопаді середнє значення Індексу цін на зернові ФАО становило 111,4 пункту, що на 3,0 пункту (2,7 %) нижче за жовтнєвий показник і на 9,6 пункту (8,0 %) нижче за показник листопада 2023 р.». «Середнє значення Індексу цін на рослинні олії ФАО у листопаді становило 164,1 пункту, що на 11,1 пункту (7,5 %) вище за цей показник у попередньому місяці, досягнувши найвищого рівня з липня 2022 р. Це збільшення було обумовлено зростанням котирувань пальмової, рапсової, соєвої та соняшникової олії» (URL: <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/ru>).

Як видно з наведених даних Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН, на світових ринках зернових й олійних культур і рослинної олії, які є провідними товарами українського аграрно-продовольчого експорту, ситуація загалом доволі сприятлива для підприємств вітчизняного АПК.

Зі свого боку, аналітики з ділових видань зазначають, що «Україна та країна-агресор РФ традиційно є нетто-експортерами агропродукції й конкурують на світовому ринку зі схожим переліком культур і сільгоспсировини. Кожна з країн страждає від негативних факторів, хоча й має точки росту: Україні грає на руку стабільна робота зернового коридору, але шкодить захоплення росіянами її ринків збуту в Азії та Африці... Завдяки травневим (2024 р. – Прим. ред.) обмеженням ЄС на російську сільськогосподарську продукцію, на світовому ринку сільгоспсировини сформувався поділ: росіяни нарощують експорт до країн Азії та Африки, а українські експортери – до Євросоюзу. При цьому росіяни сильно демпінгують: наприклад, соняшникову олію продають з дисконтом до 50 дол. до української, а соняшниковий шрот – 15–20 дол. Через це в поточному сезоні українським аграріям варто максимально диверсифікувати канали експорту. Цей процес уже запущено, його перебіг залежатиме від світової кон'юнктури та можливостей України здійснювати постачання сільгосппродукції на три основні континенти, де чекають українське зерно» (ідеться про ринки Європи, Азії та Африки).

Головні ринки Євросоюзу, на розвитку та збереженні торгівлі з якими має зосередитися Україна, – Іспанія, Нідерланди, Італія, зазначає генеральний директор Української аграрної конфедерації (УАК) П. Коваль. При цьому «головна торговельна стратегія щодо Іспанії – не перегріти цей ринок надмірним експортом з України», підкреслює він. У вересні 2024 р. іспанські фермери вже протестували проти українського зерна, тому важливо не допустити торговельного протистояння, як це сталося з рядом східноєвропейських країн за минулі два роки. На його думку, «європейські ринки потрібно контролювати, навіть якщо зараз проти РФ введено мита. На жаль, на окремих ринках ЄС нам усе одно доводиться конкурувати з країною-агресором. Тому для нас важливі і споживачі, і транзитери, і країни з потенціалом росту експорту». Водночас, як наголошує О. Трофімцева, посол з особливих доручень Міністерства закордонних справ України, «у ЄС зараз гірші врожаї через погодні явища, тому Євросоюз більше залежатиме від імпорту». Вона сподівається, що український аграрно-продовольчий експорт у сезоні 2024–2025 рр. «буде більш-менш вільно рухатися, а Україна зможе реалізуватися, як переробник».

Серйозна проблема для українського зерна на азійських ринках, зазначає О. Трофімцева – «тісна політична та торговельна співпраця країн континенту з Росією... РФ об'єктивно залишається серйозним постачальником зернових і олійних культур на Середній та Близький Схід і Південно-Східну Азію».

Генеральний директор УАК П. Коваль конкретизує, що ключові імпортери української агропродукції в Азії – Китай, Індонезія та Туреччина. Зокрема, «Китай до великої війни був традиційно найбільшим покупцем української кукурудзи та ячменю, поставки у 2020–2021 рр. досягали 8 млн тон і 3 млн тон відповідно. У перший рік російського вторгнення експорт кукурудзи впав майже вдвічі, а ячменю – вдесятеро. У 2023–2024 рр. він відновлюється, але ситуацію ускладнює жорстке державне регулювання та постійний перегляд дозволених обсягів імпорту тієї чи іншої продукції. Крім того, у Китаї жорсткіші вимоги до імпоротної агропродукції порівняно з іншими ринками регіону».

Індонезія ж до повномасштабного російського вторгнення входила до списку трійки найбільших ринків експорту пшениці з України з обсягом експорту близько 3 млн т щорічно. У 2022 р. цей показник впав до 0,35 млн т, у 2023р. – збільшився до 0,66 млн т, а за 9 перші місяців 2024 р. в цю країну було поставлено 1,96 млн т. Водночас експерти наголошують, що «Туреччина, як і Китай, тісно співпрацює з РФ... Проте вона завжди залишатиметься важливим партнером України в чорноморському регіоні завдяки зручній логістиці та геополітичним умовам».

«У 2023 р. Україна експортувала до африканських країн 5,7 млн т зернових культур, тоді як за дев'ять місяців 2024 р. цей показник уже перевищив 7,8 млн т. Проте це лише робота з повернення на традиційні ринки: до великої війни їхній експорт досягав 12–13 млн т на рік. Ключовим ринком Африки для України фахівці називають «Єгипет, інші важливі – Лівія, Алжир, Туніс. Єгипет традиційно купує найбільше на континенті української пшениці, входить у п'ятірку найбільших імпортерів кукурудзи, іноді купує ячмінь. До повномасштабної війни він ввозив щорічно понад 3 млн т пшениці та кукурудзи, але з початком війни втратив лідерство».

Загалом, зазначають експерти, «Україна в сезоні 2024/2025 МР вже вийшла на гарні темпи експорту на традиційні європейські ринки, але також має повертатися на традиційні ринки інших континентів. Ключова десятка експортерів, з якими Україна змушена “штовхатися ліктями” – Латинська Америка (Аргентина та Бразилія), Канада, Австралія, ЄС, РФ», зазначає генеральний директор Української аграрної конфедерації П. Коваль. Стосовно покупців він радить українському бізнесу звертати увагу на сільськогосподарські контракти країн Африки загалом, особливо Єгипту, Алжиру, Пакистану. При цьому цікаві як державні тендери на постачання агросировини, так і приватні (URL: <https://delo.ua/agro/ukrayinskii-agroeksport-v-sezoni-20242025-yaki-v-nas-sansi-proti-kremlivskoyi-diplomatiyi-ta-dempingu-zernom-438510>).

Водночас довготермінові наслідки від розглянутого вище стрімкого зростання обсягів експорту українського продовольства та сільськогосподарської сировини для їх виробництва до країн Європи проявилися в загостренні проблем щодо вступу України до Європейського Союзу в майбутньому. Адже саме визначення механізмів інтеграції

українського аграрно-промислового комплексу до економіки ЄС привертають найбільше уваги держав-членів ЄС та викликають занепокоєння ряду таких держав. Зокрема, Президент Польщі А. Дуда в жовтні 2024 р. в інтерв'ю польському телебаченню заявив: «Якщо ми говоримо про вступ України до ЄС, то питання її сільського господарства потребує детального аналізу, детального обговорення та особливої європейської політики в цій сфері, тому що українське сільське господарство насправді настільки потужне, що може загрожувати сільському господарству всього ЄС у його нинішньому вигляді» (URL: <https://biz.liga.net/ua/all/prodovolstvie/novosti/duda-vvazhaie-potuzhne-silske-hospodarstvo-ukrainy-problemnym-pytanniam-dlia-vstupu-v-yes>).

Наприкінці листопада 2025 р. тодішній єврокомісар з питань сільського господарства та продовольства Я. Войцеховський, представник Польщі, заявив, що інтеграція українського сільськогосподарського ринку до Європейського Союзу потребує посилення ролі малих і середніх фермерських підприємств в Україні. «За словами Войцеховського, Євросоюз витрачає близько 60 млрд євро на рік на підтримку фермерів за рахунок Фонду спільної сільськогосподарської політики. Ця сума становить лише 0,34 % ВВП організації ЄС, і її збільшення потребує політичного рішення стосовно обсягу бюджету. Але є ще одне занепокоєння у Європі – це структура українського сільського господарства та домінування великих агрохолдингів у цій структурі», – додав Я. Войцеховський. На його думку, Україна має розглянути питання посилення малих і середніх сімейних ферм, які «є дуже важливими для продовольчої безпеки в майбутньому». Малі аграрії є пріоритетом для ЄС, і на шляху до вступу Брюссель підтримує таких фермерів в Україні, пояснив він. Я. Войцеховський зазначив, що Україна все одно може заповнити дефіцитні ніші на європейському ринку, як-от олійні чи білкові культури, провівши реструктуризацію виробництва. Водночас Я. Войцеховський погодився, що потрібно підтримувати зерновий експорт України до країн Азії та Африки, а також до країн ЄС, які його потребують для підтримки свого тваринництва, – Іспанії, Італії, Нідерландів, Бельгії (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3930914-ukraina-moze-zapovniti-nisi-na-rinku-es-provivsi-restrukturizaciju-agrovirobnictva-evrokomisar.html>).

Однак деякі висловлювання Я. Войцеховського містять суперечності логічного й економічного характеру. Адже підтримка дрібного й середнього фермерства в межах єдиної сільськогосподарської політики ЄС має ряд фінансово-економічних обмежень, у тому числі з боку формування обсягів відповідного спільного фонду ЄС. Тоді як великі українські агрохолдинги такої підтримки потребують менше, ніж дрібні та середні фермери.

Водночас заява Я. Войцеховського, що «Україна має розглянути питання посилення малих і середніх сімейних ферм», які «є дуже важливими для продовольчої безпеки в майбутньому», вочевидь, є упередженою, такою, що більше відображає інтереси дрібного та середнього фермерства, у тому числі й польського, ніж стратегічні інтереси ЄС у цілому. Адже виробництво зернових та олійних культур, заради підтримки його належної міжнародної

конкуренентоспроможності, повинно мати певний рівень господарської концентрації з виділенням під ці культури значних посівних площ. Це дає можливість поєднувати екологічно раціональні сівозміни зернових та олійних культур з ефективним використанням сучасної сільськогосподарської техніки. Саме на такій основі може забезпечити продовольчу безпеку та досягнення стратегічних інтересів Європейського Союзу, у тому числі й міжнародних.

Утім, не виключено, що схожу з позицією попередника стосовно АПК України займає і новий єврокомісар з питань сільського господарства та продовольства К. Гансен з Люксембургу, який оцінив Україну як «слона в кімнаті» з погляду впливу на сільське господарство ЄС. «Солідарність, яку спільнота (ЄС. – “Главком”) має щодо України, – це не те, що ми маємо сприймати як належне... Нам не потрібно завдавати збитків нашому сільськогосподарському сектору через приєднання іншої країни чи інших країн», – цитує його Politico. Що стосується майбутнього перегляду угоди про вільну торгівлю між ЄС та Україною, К. Гансен зазначив, що важливо «винести уроки» з надзвичайних торговельних заходів, запроваджених після вторгнення Росії в Україну, що «заморозило» мита на весь експорт з Києва (URL: <https://glavcom.ua/world/world-economy/slon-u-kimnati-novij-ahrnarnij-jevrokomisar-rozkritikovav-ukrajinske-silke-hospodarstvo--1033778.html>).

Зі свого боку президент Європейського соціально-економічного комітету (EESC) О. Ропке під час зустрічі з журналістами в Брюсселі в жовтні 2024 р. заявив, що «майбутнє розширення ЄС не ослабить, а підвищить конкурентні переваги ЄС та посилить внутрішній Єдиний ринок самого Європейського Союзу. У цьому контексті аграрна потужність України є не викликом для Спільної сільськогосподарської політики ЄС, а інвестицією в його міжнародну конкурентоспроможність... Він нагадав, що забезпечення конкурентоспроможності серед вищих пріоритетів у стратегічному порядку денному ЄС, та в політичних директивах для діяльності оновлених Євроінституцій. Європейський соціально-економічний комітет уже відпрацював свої пропозиції з цього приводу, та, відповідно до законодавства ЄС, представив їх на розгляд керівних структур ЄС». Зазначимо, що «Європейський економічно-соціальний комітет – дорадчий орган Євросоюзу. Складається з 350 членів, яких призначає на п'ять років (можливе повторне призначення без обмеження кількості строків) Рада ЄС за поданням урядів країн-членів Євросоюзу» (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3919009-agrarna-potuznist-ukraini-e-ne-pereskodou-a-investicieu-u-konkurentospromoznist-es-oliver-ropke.html>).

Також ідею щодо можливості України «зробити свій внесок у подолання певних вразливостей у конкурентоспроможності Європи, ...якщо вона стане членом ЄС», у тому числі з точки зору природних ресурсів та сільського господарства, підтримав і новообраний президент Європейської ради А. Кошта, експрем'єр-міністр Португалії (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3933380-antoniukosta-prezident-radi-es.html>).

Як видно з наведеного вище, поглиблення зв'язків аграрно-промислового сектору України з економічною системою Європейського Союзу може не лише створювати соціальні проблеми в державах-членах ЄС, а й надати значні вигоди як Україні, так і Європейському Союзу. При цьому треба наголосити, що ідеї щодо інтеграції аграрно-промислового комплексу України до економіки Європейського Союзу, у разі вступу нашої держави до цієї міжнародної організації, цілком слушно вписуються в нинішні тенденції трансформації зовнішньої політики Європейського Союзу, коли ЄС намагається підвищити свою роль не лише в міжнародній економіці, а і в геополітиці. Загалом це питання заслуговує на окреме дослідження.

Водночас попри те що Україна є нетто-експортером сільськогосподарської продукції та продовольства, 10,6 % від сукупної вартості імпорту товарів в Україну у січні – вересні 2024 р., за даними Держстату України, припадало на аграрно-продовольчі товари. При цьому 48,0 % вартості цього імпорту забезпечував продаж готових харчових продуктів і ще 3,7 % – рослинні олії, насамперед оливкова.

За даними НБУ, у 2022 р., під впливом повномасштабної російської воєнної агресії, імпорт продовольчих товарів і сировини для їх виробництва в Україну, порівняно з попереднім роком, зменшився. Утім, уже у 2023 р. вартість імпорту цієї групи товарів у річному вимірі зросла на 15,1 %. Судячи з поточних статистичних даних, імпорт в Україну аграрно-продовольчих товарів загалом зростає, хоча й нижчими темпами, ніж у 2023 р. При цьому, порівняно з експортом товарів, на динаміку імпорту товарів в Україну у 2022–2024 рр. відносно більший вплив мали споживчі настрої та потреби населення.

Загалом Україна імпортує ті види продовольчих товарів і сировини для їх виробництва, які взагалі не виробляються на її території або виробляються, як правило, у недостатньому обсязі, у тому числі й через сезонні коливання їх виробництва. Це нормальна практика міжнародної торгівлі аграрно-продовольчими товарами. Але, якщо враховувати актуальні потреби покращення платіжного балансу України за умов повномасштабної війни з Росією, на сучасному етапі загострюються питання імпортозаміщення у сферах виробництва аграрно-продовольчих товарів та зовнішньої торгівлі ними.

Водночас, як повідомила пресслужба, Міністерство аграрної політики та продовольства України починає проводити політику імпортозаміщення у сфері продовольства. Тому українським продуктам віддаватиметься пріоритет у державних закупівлях. Міністр аграрної політики та продовольства В. Коваль заявив, що «український товстолоб не поступається за енергетичними цінностями імпортному хеку» ([URL: https://www.rbc.ua/rus/news/pochnut-ribi-uryadi-hochut-vidmovitisya-vid-1731490796.html](https://www.rbc.ua/rus/news/pochnut-ribi-uryadi-hochut-vidmovitisya-vid-1731490796.html)). Але будь-яке імпортозаміщення товарів об'єктивно має певні обмеження, на які, до речі, звертають увагу ЗМІ. Зокрема, українська риба, яка вирощується в прісних водоймах, має гірший набір необхідних організму людини мікроелементів, ніж морська риба, що імпортується.

Також для імпортозаміщення існують економічні обмеження, наприклад інвестиційного характеру. Зокрема, за інформацією Міністерства аграрної політики та продовольства, «Україна має дуже високі показники післязбиральних втрат плодоовочевої продукції – вони можуть сягати 40–60 %. Причиною цього є відсутність належним чином обладнаних сховищ». Водночас «у виробництві плодоовочевої продукції в Україні домінують малі фермерські господарства, на які припало 94 % обсягу овочів та 82 % обсягу фруктів у 2022 р.». Будівництво належним чином обладнаних сховищ для зберігання плодоовочевої продукції потребує доволі значних інвестицій у їх будівництво, на яке бракує коштів саме в малих фермерських господарств. І за умов повномасштабної війни перспективи значного поліпшення фінансового стану малих господарств вельми сумнівні. Тому немає вагомих підстав очікувати на значні досягнення у сфері імпортозаміщення поставок овочів і фруктів в Україну в найближчому майбутньому *(При підготовці цієї праці було використано інформацію з таких джерел: Державна митна служба України (<https://customs.gov.ua>); Державна служба статистики (<http://www.ukrstat.gov.ua>); Національний банк України. Офіційне інтернет-представництво (<http://www.bank.gov.ua>); Аграрне інформаційне агентство Agravery.com (<https://agravery.com>). – 2024. – 20.04; 8.11; АПК-Інформ (<https://www.apk-inform.com>). – 2024. – 21.09; 25, 30.10; 1.11; Главком (<https://glavcom.ua>). – 2024. – 28.11; Дзеркало тижня (<https://zn.ua/ukr>). – 2024. – 30.10; Економічна правда (<https://www.epravda.com.ua/news>). – 2024. – 1.08; 7, 16.10; 18,11; Інтерфакс-Україна (<https://ua.interfax.com.ua>). – 2024. – 21.09; 25, 30.10; Інформаційне агентство «AgroNews.ua» (<https://agronews.ua>). – 2024. – 8.11; Liga.net (<https://www.liga.net>). – 2024. – 2.07; 14.08; 4, 9, 23.09; 4, 23.10; 4, 9, 14.11; Патріоти України (<https://patrioty.org.ua>). – 2024. – 13.11; РБК Україна (<https://rbc.ua>). – 2024. – 14.09; УкрАгроКонсалт (<http://www.ukragroconsult.com>). – 2024. – 6.12; Українське радіо (<https://ukr.radio>). – 2024. – 1.11; Укрінформ (<https://www.ukrinform.ua>). – 2024. – 22.10; 25.11; 2.12; УНІАН (<https://www.unian.ua>). – 2024. – 8.11; Цензор.net (<https://censor.net.ua>). – 2024. – 1, 14.11; Центр Разумкова (<https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinky-gromadianamy-sotsialnoekonomichnoi-sytuatsii-ta-sotsialnoekonomichnoi-polityky-vlady-sotsialne-samopochuttia-gromadian-veresen-2024r>); AgroPolit.com (<https://agropolit.com>). – 2024. – 12, 24.09; AgroPortal (<https://agroportal.ua>). – 2024. – 2.09; 30.10; 7, 10.11; Agrotimes (<https://agrotimes.ua>). – 10.09; 22.11; Delo.ua (<https://delo.ua>). – 2024. – 19.11; Food and Agriculture Organization of the United Nations (<http://www.fao.org/news/story/ru>). – 2024. – 6.12; Forbes Україна (<https://forbes.ua>). – 2024. – 20.09; Kurkul.com (<https://kurkul.com>). – 2024. – 5.07; Latifundist.com (<https://latifundist.com>). – 2024. – 8.05; 12, 26.09; 12, 17.10; 1, 2, 4, 25.12; NV (<http://nv.ua>). – 2024. – 23.03; 2.07; 24.09; 25, 29.10; 4,*

12, 23.11; SuperAgronom.com (<https://superagronom.com>). – 2024. – 2.05; 1.11; Ukrainian Shipping Magazine (<https://usm.media>). – 2024. – 8.11).

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України

Під головуванням президента НАН України академіка А. Загороднього 11 грудня 2024 р. відбулося чергове засідання Президії НАН України.

У засіданні взяв участь Голова Верховної Ради України академік Національної академії правових наук України Р. Стефанчук, який виступив з доповіддю «Про Наукову концепцію розвитку законодавства України».

Він відзначив, що реалізація завдань прийнятого 24 серпня 2023 р. Закону України «Про правотворчу діяльність» потребує підвищення рівня ефективності правотворчого процесу, а головне – науково-правового супроводу правотворчої діяльності. Особливо це стосується наукового прогнозування та наукової експертизи.

Так, з метою реалізації принципу наукового забезпечення правотворчої діяльності Закон України «Про правотворчу діяльність» (ст. 22) передбачає підготовку Наукової концепції розвитку законодавства України.

Розроблення Наукової концепції здійснюється один раз на п'ять років Національною академією наук України. Це має забезпечити системне прогнозування розвитку законодавства України, його окремих сфер, галузей та напрямів.

Перед Національною академією наук України відповідно до ст. 44 згаданого Закону України також поставлено завдання з проведення незалежної правової (юридичної) експертизи проектів законів, насамперед на їх відповідність зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та праву Європейського Союзу, а також з інших питань, що можуть вплинути на якість проекту нормативно-правового акта.

Фахівцями юридичних установ академії вже опубліковано низку фундаментальних праць із зазначеної проблематики. У вересні 2024 р. відбулася презентація першого в Україні Науково-практичного коментаря Закону України «Про правотворчу діяльність», який підготовлено на основі узагальнення новітньої правової доктрини, з урахуванням практики Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини.

Нині ж перед науковцями НАН України постає комплекс невідкладних завдань щодо забезпечення правових та організаційних засад правотворчої діяльності з метою подальшого удосконалення правотворчого процесу в Україні, врегулювання суспільних відносин, пов'язаних із плануванням, розробленням, прийняттям, застосуванням нормативно-правових актів та наближенням українського законодавства до стандартів ЄС.

В обговоренні доповіді виступили академіки НАН України В. Шаповал, О. Копиленко та С. Пирожков.

Далі з доповіддю «Біопаливо і нафтове паливо в контексті паливної незалежності України» виступила завідувачка відділу каталітичного синтезу Інституту біоорганічної хімії та нафтохімії ім. В. П. Кухаря НАН України доктор хімічних наук Л. Патриляк.

Вона зазначила, що в інституті проводяться актуальні та важливі дослідження впливу хімічного складу природних олій на якість отримуваних переестерифікацією естерів жирних кислот. Такі роботи мають вагоме прикладне значення та спрямовані, зокрема, на розроблення ефективних гомогенно-каталітичних методів одержання етилових та бутилових естерів жирних кислот на основі ріпакової, соняшникової, гірчичної, кукурудзяної олій або відходів використаної соняшникової олії харчової промисловості. Отримані продукти можуть використовуватися як компоненти біодизельного палива, що підтверджено численними моторними випробуваннями. Дослідження засвідчили високі енергетичні показники роботи двигуна, які несуттєво погіршуються зі зростанням біологічної складової, а екологічні показники при цьому беззаперечно покращуються.

Синтезовано також високоефективні біфункціональні цеолітні каталізатори перетворення лінійних вуглеводнів до ізомерних структур з низьким вмістом благородних металів або й без них, що дає можливість отримувати ізомеризат як цінний високооктановий компонент бензину.

Згадані роботи є особливо нагальними в умовах воєнного стану та практично повної залежності України від постачання моторних палив із-за кордону. Налагодження вітчизняного виробництва етилового біодизеля сприяло б зменшенню залежності держави від імпорту дизельного палива та покращенню екологічної ситуації.

В обговоренні доповіді виступили академіки НАН України М. Картель, П. Стрижак і Я. Блюм та член-кореспондент НАН України В. Брей.

Насамкінець Президія НАН України розглянула кадрові та поточні питання (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 11.12*).

Урочисті збори з нагоди 80-річчя від дня заснування Українського інституту сталевих конструкцій ім. В. М. Шимановського відбулися 17 грудня 2024 р.

У цьому заході взяли участь віцепрезидент Національної академії наук України академік НАН України В. Богданов, перший заступник головного вченого секретаря НАН України – начальник Науково-організаційного відділу Президії НАН України доктор філософських наук О. Кубальський, заступник директора Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона академік НАН України Л. Лобанов, а також представники ряду наукових, проектних, навчальних і виробничих організацій.

Академік НАН України В. Богданов поздоровив колектив інституту з ювілеєм та вручив його працівникам відзнаки Національної академії наук України. У своєму вітальному слові він, зокрема, наголосив: «Ваш інститут як провідна науково-дослідна і проєктна установа будівельної галузі України має дійсно стратегічне значення для економіки і безпеки держави та віднесений до категорії організацій, які визначають державну науково-технічну політику у сфері будівництва». В. Богданов відзначив тісну співпрацю Українського інституту сталевих конструкцій ім. В. М. Шимановського з установами Національної академії наук України, добрі традиції спільного вирішення складних науково-технічних проблем та висловив упевненість, що ця співпраця й надалі сприятиме зміцненню науково-технічного і виробничого потенціалу нашої держави.

Заступник директора Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України академік НАН України Л. Лобанов у своєму поздоровленні згадав спільні роботи двох інститутів та висловив побажання подальшого плідного співробітництва.

Довідково.

Історія інституту бере початок із грудня 1944 р., коли у Києві було відкрито Особливе проєктне бюро з відновлення мостів та промислових об'єктів України, зруйнованих під час Другої світової війни, на базі якого в 1960 р. було створено Державний проєктний інститут «Укрпроектстальконструкція». У 1983 р. його було реорганізовано в науково-дослідний та проєктний інститут, що став однією з провідних наукових установ колишнього Радянського Союзу в галузі металевих конструкцій. З 1980 р. до 2000 р. інститутом керував видатний учений – член-кореспондент Національної академії наук України, доктор технічних наук, професор В. Шимановський, який створив наукову частину інституту, зробив значний внесок у підняття його статусу та у становлення і розвиток наукових шкіл. Відзначаючи цей внесок, інститут був названий його ім'ям.

Відомими об'єктами, побудованими за проєктами інституту, є київські мости ім. Є. О. Патона та Парковий, Київська телевізійна вежа, металеві конструкції автомобільного проїзду греблею ДніпроГЕС, монумент «Батьківщина-Мати» та низка інших унікальних об'єктів. Інститут запроектував численні об'єкти металургійної, суднобудівної і машинобудівної промисловості в Україні та за кордоном, створив вітчизняну індустрію виготовлення будівельних металевих конструкцій, став співавтором громадських і спортивних споруд.

У 1986 р. інститут узяв активну участь у локалізації наслідків аварії на Чорнобильській атомній електростанції. Його провідні спеціалісти надзвичайно швидко виконали проєктування тримальних конструкцій покриття існуючого об'єкта «Укриття», а в подальшому – провадили науковий супровід у проєктуванні та будівництві Нового безпечного конфайнмента над четвертим блоком електростанції.

Інститут постійно працює над створенням нової і вдосконаленням існуючої нормативної бази будівництва та над її гармонізацією зі світовими та європейськими нормами.

Нині інститут бере участь у відновленні пошкоджених або зруйнованих інженерних об'єктів під час відкритої збройної агресії Російської Федерації та у будівництві споруд подвійного призначення.

Із часу свого заснування інститут тісно співпрацює з Інститутом електрозварювання ім. Є. О. Патона та з іншими установами Національної академії наук України (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 19.12).

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

Інститут електродинаміки НАН України почав будувати найпотужнішу в Національній академії наук України дахову сонячну електростанцію. Її запуск в експлуатацію та встановлення системи накопичення енергії заплановано на перший квартал 2025 р.

Проєкт передбачає встановлення сонячних панелей загальною потужністю 130 кВт і використання двох гібридних інверторів потужністю 50 кВт кожен.

Завершення будівництва, розпочатого під керівництвом заступника директора з наукової роботи Інституту електродинаміки НАН України, завідувача відділу моделювання електроенергетичних об'єктів та систем цього інституту доктора технічних наук, професора І. Блінова, дасть змогу отримати потужний дослідний стенд для подальших досліджень у сфері керування мікромережами, оптимізації використання систем зберігання електричної енергії, оптимізації роботи установ НАН України на роздрібному ринку електричної енергії.

Роботи фінансуються в межах двох спільних британсько-українських науково-практичних проєктів за програмою «Innovate Ukraine», яку реалізує Британське інноваційне агентство «Інноваційна Україна – підтримка енергетичного відновлення України» (the UK Innovation Agency «Innovate Ukraine – supporting Ukraine's energy recovery»), а саме:

– «Оптимізоване управління мікромережами в Україні» (керівник – заступник директора з наукової роботи Інституту електродинаміки НАН України, завідувач відділу моделювання електроенергетичних об'єктів та систем цього інституту доктор технічних наук, професор І. Блінов, відповідальний виконавець – науковий співробітник цього відділу кандидат технічних наук В. Мірошник; партнери інституту: LLC Innvotek, Університет Гертфордширу, ТОВ «ДТЕК Мережі», ТОВ «Сікам Україна»);

– «Мобільний пристрій накопичення енергії зі змінними акумуляторними батареями повторного використання» (керівник – заступник директора з наукової роботи інституту, завідувач відділу перетворення та

стабілізації електромагнітних процесів доктор технічних наук І. Шаповал, відповідальні виконавці – старші наукові співробітники цього відділу кандидати технічних наук В. Войтех і В. Чопик; партнери інституту – LLC AceOn, Університет Ліверпуля, Товариство Червоного Хреста України, ТОВ НВП «Техносервіспривод»).

Інститут електродинаміки НАН України щиро вдячний Президії НАН України за підтримку реалізації цих проєктів і вітає установи академії з майбутнім Днем енергетика (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 18.12).

Науковці Інституту проблем штучного інтелекту МОН України і НАН України взяли участь у семінарі щодо впровадження досліджень у медичну практику.

Комітет Верховної Ради України з питань здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування провів науковий семінар «Впровадження наукових досліджень у практичну медицину».

У заході, що відбувся в будівлі Верховної Ради України в офлайн-форматі, узяли участь голова підкомітету з питань профілактики та боротьби з онкологічними захворюваннями Комітету Верховної Ради України з питань здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування, лікар-онколог, народний депутат України В. Зуб, науковці Інституту проблем штучного інтелекту МОН України і НАН України (директор установи – член-кореспондент НАН України А. Шевченко і молоді вчені – науковий співробітник Р. Малий і вчений секретар М. Клименко), представники Міністерства охорони здоров'я України, українські лікарі-онкологи й інші.

Народний депутат України В. Зуб поінформував присутніх про досягнення медицини в Україні та впровадження найновіших методів штучного інтелекту в терапію онкологічних захворювань.

Директор Інституту проблем штучного інтелекту МОН і НАН України член-кореспондент НАН України, професор А. Шевченко і завідувач кафедри фундаментальних дисциплін та інформатики Національного університету охорони здоров'я України ім. П. Л. Шупика доктор медичних наук, професор О. Мінцер у своїх доповідях відзначили важливість подальших наукових досліджень у галузі онкології.

Семінар завершився урочистим врученням народному депутатові України В. Зубу створеного в Інституті проблем штучного інтелекту МОН і НАН України чат-бота «Онколог», призначеного для впровадження в українських медичних закладах. Одночасно голові підкомітету з питань профілактики та боротьби з онкологічними захворюваннями Комітету Верховної Ради України з питань здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування було передано інклюзивне право на використання інтелектуальної власності інституту – як внесок науковців у збереження здоров'я української нації, що особливо важливо під час повномасштабної

війни Росії проти нашої країни (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 18.12).

Місце краси і сили. Як дендропарк «Софіївка» працює під час війни.

В. Грабовий упродовж 26 років був правою рукою легендарного директора не менш легендарного Національного дендрологічного парку «Софіївка» НАН України члена-кореспондента НАН України І. Косенка. Коли навесні 2022 р., в надзвичайно важкий для нашої країни час, І. Косенко раптово відійшов у вічність, його найвідданіший учень і помічник перебрав на себе тягар відповідальності за один із найбільших і найстаріших українських пам'ятників містобудування й садово-паркової архітектури. Нинішній очільник «Софіївки» зітхає, що це робота у режимі 24/7, що вже 10-й рік поспіль не може піти у відпустку, але іншої долі для себе не бажає, бо парк став для нього, як і для його видатного попередника й наставника, любов'ю з першого погляду, справою всього життя. «Софіївкою» дійсно важко не зачаруватися. Та для збереження її краси й чарівності, а також для розвитку науки (так, дендропарк є ще й дослідницьким осередком) потрібна важка праця багатьох людей. Про те, як їм ведеться у воєнні часи, в. о. директора Національного дендрологічного парку «Софіївка» НАН України кандидат біологічних наук В. Грабовий розповів пресслужбі НАН України.

Національний дендрологічний парк «Софіївка» НАН України – видатний пам'ятник садово-паркового мистецтва світового значення кінця XVIII – початку XIX ст., пам'ятка паркобудування й архітектури України, занесена до Державного реєстру національного культурного надбання як музей природи і садово-паркового мистецтва – є науково-дослідним інститутом Національної академії наук України (входить до складу Відділення загальної біології НАН України). Як наукова установа у віданні Академії наук України перебуває від 1955 р., статус науково-дослідного інституту має від 2005 р. Є провідним науковим центром у галузі інтродукції, генетики, селекції та репродуктивної біології рослин, охорони флористичного різноманіття *ex situ*, декоративного садівництва і ландшафтної архітектури у південній частині Правобережного Лісостепу України, навчально-виховною базою для студентів закладів вищої освіти, учнів спеціальних навчальних закладів і загальноосвітніх шкіл, а також провідною установою в галузі садово-паркового будівництва та туристичною установою.

«Софіївка» розташована на мальовничих берегах річки Кам'янки в Умані на Черкащині. Парк збудував польський магнат С. Щенський Потоцький (1796 р.) як подарунок для своєї дружини Софії Вітг. Для будівництва обрали долину річки Кам'янки, з огляду на природну красу цієї місцевості, виходячи граніту як будівельного матеріалу та наявність води. Вдало використавши природний рельєф місцевості, Л. Метцель застосував свій досвід військового інженера для спорудження штучних скель, гротів, створення ландшафтних ділянок. Саме тому «Софіївка» є взірцем пейзажної паркової композиції з

води, землі, каменю, архітектурних споруд і скульптур. В основу композиції парку покладено сюжети з міфології стародавніх Греції та Риму. Парк є наочною ілюстрацією до окремих частин Гомерових поем «Іліада» й «Одіссея». Кожна композиція чи мала архітектурна форма містить певний задум, виражає ідею міфу чи якоїсь події. Площа парку – 179,2 га.

Поруч з історичним дендропарком нещодавно виріс новий об'єкт – фентезі-парк «Нова Софіївка». Раніше тут було 12 га пустищ і сміттєзвалищ, сьогодні – єдиний у Східній Європі дендропарк у стилі фентезі. До нього належать вхідна група з паркінгом, Регулярний сад, Українська садиба, Японський сад, майданчики для дітей, водоспад «Дракон». Цей парковий комплекс звільняє історичне ядро парку від надмірного антропогенного навантаження. У «Новій Софіївці» поєднуються природа, сучасне й традиційне мистецтво, різні світові культури, представлені унікальними композиціями й артоб'єктами.

В історичному ж парку останнім часом було створено новий водоспад «Тризуб Посейдона», виготовлено та встановлено статуї засновників і перших власників парку Софії та Станіслава Потоцьких, реконструйовано Головну алею (асфальт замінено на гранітну бруківку, створено оглядове вікно з автентичною бруківкою 1838 р.), відновлено історичну огорожу «Звіринця» (нині там мешкають копитні тварини), створено систему автоматизованого поливу на історичній ділянці парку «Партерний Амфітеатр», а також водоспад «Медуза Горгона» й Егейська долина, які доповнили історичний вхід «Софіївки». Відповідно до вимог Флорентійської хартії, новостворений парковий комплекс у західній частині історичної «Софіївки» став осередком мобілізації рослин-інтродуцентів і впровадження нових наукових розробок у галузі паркобудівництва.

У «Софіївці» зібрано унікальний колекційний фонд рослин, що налічує 4665 видів і внутрішньовидових таксонів, зокрема 2200 деревних і 1300 трав'янистих рослин, близько 1165 тропічних і субтропічних рослин. Колекції інтродуцентів деревних і кущових рослин внесено до реєстру Національного надбання України.

Довідка

В. Грабовий народився 11 грудня 1971 р. в Умані (Черкаська область). Навчався в Уманському медичному училищі, де отримав диплом із відзнакою за спеціальністю фельдшера. Перше місце роботи – Уманська міська лікарня. У 1993–1998 рр. навчався в Уманському сільськогосподарському інституті (нині – Уманський національний університет садівництва), по закінченні якого одержав диплом з відзнакою за кваліфікацією ученого агронома-плодоовочівника. У 2002 р. підвищив свій фаховий рівень у Міжнародній літній школі «Несвізька Академія» (Польща), здобувши диплом ландшафтного архітектора за напрямом «Практичні аспекти відновлення історичних садів та парків». У 2004 р. захистив кандидатську дисертацію «Біологічні основи інтродукції видів роду *Platanus* L. в Правобережному

Лісостепу України та перспективи використання в культурі». У 2008 р. отримав учене звання старшого наукового співробітника.

Від 1998 р. й дотепер В. Грабовий працює у «Софіївці». Обіймає посади від техніка 1-ї категорії, інженера, помічника керівника, вченого секретаря, заступника директора з наукової роботи. З квітня 2022 р. виконує обов'язки директора Національного дендрологічного парку «Софіївка» НАН України.

Має надзвичайно широкі наукові інтереси: вивчення рослинного світу України, інтродукція й акліматизація рослин, збереження та збагачення біотичного різноманіття України, вдосконалення об'єктів садово-паркового мистецтва. У науковому доробку В. Грабового – понад 120 наукових публікацій (одноосібних та у співавторстві) в українських і закордонних виданнях (зокрема п'ять монографій). Результати його досліджень використовують ботаніки, екологи, садові дизайнери й реставратори.

Лауреат Міжнародного конкурсу польського комітету ICOMOS–IFLA, нагороджений орденом «За заслуги» III ступеня (2024), дипломом та премією імені професора Я. Захватовича (2002), відзнакою НАН України «За професійні здобутки», почесними грамотами Президії НАН України, Черкаської обласної ради, Уманської міської ради та Уманської районної ради, подяками Черкаської обласної військової адміністрації та Уманської районної військової адміністрації, відзнакою Уманської районної адміністрації «За заслуги перед Уманщиною». Член Українського національного комітету ICOMOS (Міжнародної ради з охорони пам'яток та історичних місць).

Життєве кредо: «Допоможи, якщо зможеш, і не очікуй на вдячність».

Тісні та плідні зв'язки «Софіївка» підтримує, зокрема, з Польською академією сільськогосподарських наук, закладом фізіографії й Арборетумом Болестрашице, Варшавським ботанічним садом Польської академії наук, ботанічними садами Варшавського, Люблінського та Познанського університетів, Курницьким арборетумом Польської академії наук, музеєм-замком в Ланцюті (Польща), Сільсько- та лісогосподарським університетом імені Менделя у Брно (Чехія), Ботанічним садом університету Гутенберга (Майнц, Німеччина).

Відколи про наш парк у Європі дізналися більше, до «Софіївки» приїжджають волонтери з Німеччини, Франції, Великої Британії й інших країн. Вони здивовані, що в Україні є надзвичайно цікавий парк, який не поступається європейським. Він у гарному стані, має велику історію і велике майбутнє.

Крім того, у складі Асоціації «Європейський маршрут історичних садів» чимало експертів ЮНЕСКО, і вони звернули на нас увагу. Сподіваємося, що під час війни «Софіївці» нарешті, після більш як 20 років спроб, вдасться потрапити до списку Світової спадщини ЮНЕСКО за спрощеною процедурою.

Універсальна цінність «Софіївки» полягає в поєднанні природної ландшафтної структури з архітектурними й мистецькими творами та зразками

інженерної майстерності, що створило унікальну драматургію парку. Сентиментально-меланхолійний характер «Софіївка» успадкувала від «Аркадії» (парку біля Варшави), яку Софія Вітт відвідала 18–19 липня 1795 р. (а С. Щенсний Потоцький – десятьма роками раніше). Польські колеги запропонували «Софіївці» зробити транскордонний об'єкт номінації, тобто подати спільну заявку на включення до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Взаємозв'язок між цими об'єктами полягає не лише в тому, що «Аркадія» фактично послугувала прообразом для будівництва «Софіївки»: ці парки створювалися в один історичний період за мотивами грецької міфології.

«Софіївка» має стати осередком обміну досвідом між українськими й іноземними фахівцями. Сюди мають приїжджати садівники з Франції, Німеччини, Великої Британії, інших країн, у кожній з яких застосовуються власні підходи, культура догляду, мистецькі особливості – залежно від традицій і кліматичних умов. Українські фахівці із садово-паркового мистецтва, зокрема працівники «Софіївки», побували в різних куточках світу і запозичили багато цікавого досвіду. А от про наш досвід за кордоном переважно не знають. Маємо заповнити цю лакуну.

Ми також вважаємо, що потрібно більше фондів і більше додаткового фінансування для науки, тому що в нинішніх реаліях бюджетним установам буде дуже важко вижити, і навіть по закінченні війни вони не отримуватимуть належних коштів від держави. Тому варто вже сьогодні створювати дієві та життєздатні структури, які з різних джерел дофінансовували б такі установи, як наш дендропарк. Якась частина науки може бути прибутковою – їй потрібно дати можливість продавати свій продукт, щоб дотувати дослідження й одержувати результати високого рівня. Ми усвідомлюємо, що покладатися тільки на базове фінансування – це нині шлях у нікуди. Тому «Софіївка» шукає альтернатив, боремося за гранти і самі збираємося долучитися до створення фонду для підтримки фундаментальної науки. Маємо пропозиції, великий досвід і велике бажання працювати. Головне – втілити це все у життя. За останні 20 років нам багато чого вдалося, і вірю, що в наступні 20 років вдасться ще більше. На наш погляд, немає безнадійних ситуацій і немає нічого неможливого. Часом потрібно вміти зробити те, що необхідно, навіть коли ресурси вичерпалися. Найлегше сказати: не можу, бо немає коштів чи ще чогось. ...На початку вторгнення на рахунок «Софіївки» лишалось 19 тис. грн, а людям необхідно було платити зарплату, потрібне було пальне. Після того, як нафтопереробні заводи розбомбили, воно продавалось тільки на чорному ринку. Але ми знайшли вихід, зрушили з мертвої точки. Зіштовхнули свій корабель з мілини – і він поплив. Світ не без добрих людей. Нам простягли руку допомоги. І не раз. Тому не варто просто сидіти і чекати, доки хтось дасть. Почніть із себе – працюйте, шукайте. Вдихайте життя у те, що робите, і ваша справа житиме.

Резюмуючи, варто зазначити, що на сьогодні дуже важливо привабити молодь, оскільки це рушійна сила всіх процесів, і науки теж. В українській науці – і в академічній, і в університетській – існує великий віковий розрив:

замало дослідників середнього віку, які є сполучною ланкою між старшим і молодшим поколіннями. Цю проблему теж необхідно вирішувати, тому що її негативні наслідки даються взнаки протягом десятиліть. Передусім слід заохочувати молодь не тільки йти у науку, а й лишатись у науці і передавати досвід наступникам.

І останнє. До 230-річчя «Софіївки», яке відзначатиметься 2026 р., готуємо стратегію її розвитку на наступні пів століття. Плануємо багато амбітних і кардинальних кроків (*Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2024. – 11.12).*

Науковці академії допомагають лікувати панрезистентні інфекції

Інститут молекулярної біології і генетики НАН України створює експертний центр з антибіотикорезистентності – у межах проєкту SURE-AMR (AMR – antimicrobial resistance), що здобув підтримку Рамкової програми Європейського Союзу з досліджень та інновацій «Горизонт Європа». Це, без перебільшення, життєво важливий науковий проєкт. Пояснюємо чому.

Науковці Інституту молекулярної біології і генетики НАН України мають великий досвід фундаментальних досліджень природи антибіотикорезистентності та шляхів боротьби з нею. Для українських учених ця тема особливо важлива ще й тому, що винайдені ними методи подолання антибіотикорезистентності рятують життя багатьом українцям.

Колектив науковців на чолі зі старшим науковим співробітником відділу регуляторних механізмів клітини Інституту молекулярної біології і генетики НАН України кандидатом біологічних наук О. Мошинець розробив унікальну терапевтичну стратегію лікування важких панрезистентних інфекцій (ідеться насамперед про найпоширеніші госпітальні збудники – клібсїєльні інфекції, викликані штамами, резистентними до всіх наявних в Україні антибіотиків), яка у 2022–2023 рр. успішно пройшла випробування у кількох медичних закладах (у Національному інституті серцево-судинної хірургії імені М. М. Амосова Національної академії медичних наук (НАМН) України, Інституті нейрохірургії ім. акад. А. П. Ромоданова НАМН України, Науково-практичному центрі ендovasкулярної нейроорентгенохірургії НАМН України, Київській міській клінічній лікарні № 6, Олександрівській клінічній лікарні м. Києва, Київській обласній клінічній лікарні й інших), завдяки чому вдалося врятувати життя десяткам поранених воїнів (цю роботу фінансово підтримав Національний фонд досліджень України).

Наразі ця методика є важливим терапевтичним рішенням для лікування панрезистентних інфекцій в Україні. Науковці Інституту молекулярної біології і генетики НАН України розробляли терапію з урахуванням біології саме українських госпітальних штамів, до її випробування були залучені пацієнти низки українських шпиталів, зокрема й військові. Особливість цієї терапії – ефективність і доступна вартість, адже запропонований метод є комбінацією двох класичних антибіотиків, широко представлених на

українському ринку. За словами О. Мошинець, можливо зберегти здоров'я і навіть життя хворим із неблагонадійним прогнозом, адже згадану терапію можна застосовувати на будь-якому етапі хвороби, вона нетоксична, тобто добре переноситься і є бактерицидною, тобто швидко спричинює загибель бактерій-збудників без тенденції до рецидивів інфекції.

Над дослідженням проблеми антибіотикорезистентності в Інституті молекулярної біології і генетики НАН України працює група під керівництвом О. Мошинець і за участі кандидатів біологічних наук О. Юнгін, В. Поточилової і К. Рудневої. Разом з українськими вченими до проекту SURE-AMR активно залучені колеги з Італійського національного інституту здоров'я (Рим), Національного інституту ліків (Варшава, Польща), Технологічного центру ВЕТА Центрального університету Каталонії (Вік, Іспанія) й Університетської клініки Бонну (Німеччина).

Проект SURE-AMR розрахований на три роки, протягом яких команда українських науковців опануватиме сучасні підходи у діагностиці й аналізі маркерів антибіотикорезистентності в різних зразках і виконуватиме моніторингові й аналітичні молекулярно-генетичні дослідження антибіотикорезистентності в Україні.

Додатково з теми:

- інтерв'ю мікробіолога О. Мошинець інтернет-виданню «Цензор.НЕТ»;
- інтерв'ю О. Мошинець інтернет-виданню «Главком»;
- інтерв'ю О. Мошинець науково-популярному подкасту «Головна обсерваторія» від інтернет-видання «Українська правда»;
- стаття журналу «Science» про панрезистентні інфекції в Україні (з коментарями О. Мошинець);
- стаття в інтернет-виданні «Цензор.НЕТ» про найстійкіші супербактерії (з коментарями О. Мошинець) (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 20.12).

Науковці академії провели конференцію з питань охорони й захисту прав дитини в Україні та світі.

Наприкінці 2024 р., з нагоди 35-річчя від дня ухвалення Конвенції ООН про права дитини, в Інституті держави і права ім. В. М. Корецького НАН України відбулася конференція «Охорона та захист прав дітей в умовах сьогодення». Спікерами, експертами й гостями заходу стали народні депутати України, науковці, судді, прокурори, адвокати, представники громадських організацій.

Цікавість до теми заходу зумовлена її спрямуванням – науковим (моніторинг наукових напрацювань, підходів, висновків щодо означеної проблематики), прагматичним (можливості охорони й захисту прав дитини в умовах воєнного стану і захист цивільного населення в умовах збройних конфліктів) і прогностичним (дослідження в означеній сфері на перспективу).

Виступи учасників конференції стосувалися охорони й захисту прав дитини у контексті чинного законодавства України, порівняльно-правових практик, пов'язаних зі світовим досвідом, а також специфічних умов щодо захисту прав і свобод дитини, які виникли й існують після повномасштабного вторгнення РФ в Україну.

Зібрання відкрив директор Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України академік Національної академії правових наук України О. Скрипнюк. Він наголосив, що забезпечення й захист прав і свобод дитини є одним із найважливіших складників державної політики, зокрема соціальної. Попри те, що за останні десятиліття на міжнародному рівні й на рівні національних демократичних держав було ухвалено чимало правових актів і докладено значних організаційних, матеріальних та інших зусиль для забезпечення належного режиму охорони й захисту прав дитини, фактичний стан справ у цій сфері свідчить про наявність багатьох проблем і викликів, які потребують адекватного реагування владних структур у державі, інститутів громадянського суспільства, міжнародних інституцій, покликаних захищати права дитини.

За словами О. Скрипнюка, специфіку інституту прав дитини зумовлюють насамперед змістовні характеристики феномену дитинства, під час якого дитина набуває певних навичок, якостей, знань і вмінь, пізнає багатоманітний навколишній світ і засвоює культуру суспільства, в якому вона виховується та зростає. Науковець також обґрунтував, що важливими аспектами подальшого розвитку інституту прав дитини має стати інтеграція принципів інклюзивності й поваги до культурного різноманіття.

Заступник директора Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України академік Національної академії правових наук України Н. Оніщенко зазначила, що в сучасних реаліях, особливо на тимчасово окупованих територіях, права й інтереси багатьох дітей порушують інші суб'єкти. Ідеться про такі ганебні явища, як психічне і фізичне насильство щодо дитини (примусові медичні огляди, поміщення у спеціальні табори, примусова депортація, експлуатація та дискримінація дітей тощо), надто на тимчасово окупованих територіях. Усе це ставить під сумнів ефективність багатьох сучасних механізмів забезпечення й захисту прав і свобод дитини, а також потребує нових доктринальних пошуків, зокрема теоретичних, спрямованих на розроблення нових концептуальних підходів або моделей вирішення таких проблем.

З огляду на сучасні виклики й загрози, що перманентно зростають і негативно впливають на свідомість і поведінку дітей, їхнє фізичне та психологічне здоров'я тощо, актуальним завданням є переосмислення сутнісних характеристик прав дитини і перспектив їхнього подальшого розвитку. Ідеться, з-поміж іншого, про негативні явища на кшталт міграційних криз, пандемій, війн, цифрової залежності й експлуатації дітей. Усе це також робить необхідним перегляд нинішніх теоретичних засад забезпечення й захисту прав дитини. Водночас, важливо не лише виявити проблеми у цій

сфері, а й запропонувати нові й адаптованіші до сучасних викликів і загроз теоретичні підходи та концепти вирішення таких проблем.

У Законі України «Про охорону дитинства» закріплено також окремі норми щодо необхідності забезпечення повноцінного морального й духовного розвитку дитини. Серед цих приписів слід виокремити такі нормативні положення:

1. Кожна дитина має право на рівень життя, достатній для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного і соціального розвитку. Батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність за створення умов, необхідних для всебічного розвитку дитини, відповідно до законів України (ст. 8 Закону).

2. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право і зобов'язані виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці (ч. 1 ст. 12 Закону).

3. Забороняється пропагування у засобах масової інформації культу насильства і жорстокості, розповсюдження порнографії та інформації, що зневажає людську гідність і завдає шкоди моральному благополуччю дитини (ч. 4 ст. 20 Закону).

Зважаючи на ці міркування, варто наголосити, що сфера сімейних відносин, як і інших відносин за участю дітей, безпосередньо стосується таких важливих і близьких до неї сфер державного управління загалом, як державна демографічна політика, державна політика щодо сім'ї, державна молодіжна політика, державна політика у сфері освіти, державна політика у сфері суспільної моралі, у сфері гендерних відносин тощо. Ці сфери нормативно-правового регулювання так чи інакше пов'язані з правами дитини, а тому під час забезпечення, охорони й захисту прав дитини, зокрема відповідної правотворчої та правозастосовної діяльності, необхідно враховувати системний підхід до вирішення проблем в окресленій сфері, що базується на тісній взаємодії таких суб'єктів: держави (в особі відповідних владних органів), різноманітних інститутів громадянського суспільства і насамперед сім'ї, в якій виховується й розвивається дитина, та, власне, самої дитини, яка поступово формується та соціалізується під впливом багатьох чинників, зокрема діяльності міжнародних інституцій та організацій.

Професор кафедри політичних наук і права Київського національного університету будівництва і архітектури доктор юридичних наук, доцент Н. Сердюк вважає, що правотворча діяльність у сфері прав дитини на сучасному етапі розвитку світового співтовариства повинна також враховувати виклики й загрози, які негативно впливають на повноцінний розвиток дитини, а отже, й на забезпечення її прав і свобод. Ідеться, зокрема, про такі виклики правам дитини, як цифрова експлуатація, соціальна нерівність, пандемії, війни, міграційні кризи тощо. Наприклад, проблему цифрової експлуатації дітей можна назвати побічним ефектом розвитку

інтернету і комунікативних технологій та платформ, унаслідок якого діти дедалі частіше стають жертвами так званого кібербулінгу, різноманітних інформаційних маніпуляцій, сексуальної експлуатації тощо (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 13.12).

Інститут фізичної хімії ім. Л. В. Писаржевського НАН України і Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» підписали Договір про співпрацю.

Двосторонній Договір про співпрацю між Інститутом фізичної хімії ім. Л. В. Писаржевського НАН України та Національним технічним університетом України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» було підписано 27 листопада 2024 р.

Документ підписали заступник директора Інституту фізичної хімії ім. Л. В. Писаржевського НАН України член-кореспондент НАН України С. Колотілов і перший проректор Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» доктор технічних наук, професор М. Безуглий під час двосторонньої зустрічі.

Договір, серед іншого, передбачає:

- можливість участі студентів і викладачів університету в науково-дослідницьких роботах інституту;
- упровадження дуальної форми здобуття вищої освіти для вдосконалення практичного складника освітнього процесу;
- участь фахівців академічної наукової установи в опануванні навчальних дисциплін здобувачами вищої освіти в університеті;
- поглиблення співпраці в організації наукових заходів, у спільних дослідницьких проєктах;
- підвищення кваліфікації працівників і їхнє стажування;
- інші спільні наукові й освітні заходи.

Участь у зустрічі взяли також:

– від Інституту фізичної хімії ім. Л. В. Писаржевського НАН України – завідувач відділу каталітичних синтезів на основі одноуглецевих молекул академік НАН України П. Стрижак, завідувач відділу каталітичних окисно-відновних процесів член-кореспондент НАН України С. Соловйов, провідний науковий співробітник відділу каталітичних синтезів на основі одноуглецевих молекул доктор хімічних наук А. Трипольський, старші наукові співробітники цього відділу кандидати хімічних наук І. Бичко і О. Жох;

– від Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» – проректор з наукової роботи доктор технічних наук, професор С. Стіренко, декан хіміко-технологічного факультету доктор технічних наук, професор О. Лінючева, декан інженерно-хімічного факультету доктор технічних наук, професор Є. Панов, директор Навчально-наукового інституту матеріалознавства та

зварювання імені ім. Є. О. Патона доктор фізико-математичних наук І. Владимирський, доцент кафедри фізичного матеріалознавства та термічної обробки кандидат фізико-математичних наук Ю. Яворський та інші провідні викладачі і науковці.

Сторони обмінялися думками щодо нинішнього стану вищої освіти й науки в Україні, обговорили участь фахівців інституту в навчальному процесі університету і сформулювали перспективні напрями подальших спільних досліджень, зокрема спрямованих на вирішення актуальних фундаментальних і прикладних проблем фізичної хімії, хімічної технології, створення нових речовин, матеріалів і процесів для сучасного хімічного виробництва та новітньої техніки.

Присутні відзначили гостру необхідність залучення студентів до наукової роботи від початкових курсів, серед іншого – до робіт із використанням сучасного наукового обладнання інституту. Учасники зустрічі представили оглядові доповіді про наукове обладнання Інституту фізичної хімії ім. Л. В. Писаржевського НАН України та Центру колективного користування науковим обладнанням Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» і про деякі наукові роботи, які нині виконуються в таких установах (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 12.12*).

Наукові видання НАН України

Вийшов друком черговий випуск всеукраїнської газети для науковців та освітян «Світ» [№ 45–46 (1321–1322) за грудень 2024 р.].

У номері:

с. 1 – авторська колонка С. Галати «Не ведімося ні на солодкі прогнози, ні на залякування ворога»;

с. 2–3 – хроніки українського спротиву «Війна. Вистояти і перемогти» (8–31 жовтня 2024 р.);

с. 4–5 – стаття Л. Остролуцької та Д. Шулікiна «Як Академії вдосконалити свою діяльність?» – про розширене засідання Президії Національної академії наук України, яке відбулось у день 106-річчя академії, 27 листопада 2024 р., та присвячувалося вдосконаленню її діяльності під час воєнного стану;

с. 6–7 – інтерв'ю головного наукового співробітника відділу радіофізики твердого тіла Інституту радіофізики та електроніки ім. О. Я. Усикова НАН України (Харків) доктора фізико-математичних наук М. Черпака С. Галаті «Наперекір війні. Харківські науковці виконали новаторську роботу у галузі радіофізики» – про основні результати дослідження вчених цього інституту, відзначені Національною премією України ім. Б. Патона 2024 року;

с. 7 – стаття М. Мацали «То скільки ж зрубано лісу в Карпатах?»;

с. 8 – стаття «Жити та працювати під час війни» – український переклад інтерв'ю радника дирекції Інституту фізіології ім. О. О. Богомольця НАН України академіка НАН України О. Кришталю на платформі Кардіфського наукового центру Academia Europaea; стаття О. Дячук «Мистецтво розмовляє з нами метамовою» – про діалог двох науковців: нейрофізіолога О. Кришталю (Інститут фізіології ім. О. О. Богомольця НАН України) та літературознавця М. Жулинського (Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України) – у Національному музеї літератури України.

ПОВНА ЕЛЕКТРОННА ВЕРСІЯ НОМЕРА: Sv45462-10-1.pdf
(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 13.12).

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

На початку грудня 2024 р. в Інституті теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова НАН України у змішаному режимі відбувся п'ятий шведсько-український семінар з теоретичної фізики в рамках ініціативи Європейського фізичного товариства, спрямованої на посилення наукових зв'язків з українськими фізиками.

Тематика цього семінару була пов'язана з Нобелівською премією 2024 р. в галузі фізики, а саме з проблемами машинного навчання та його застосуваннями до задач теоретичної фізики. Нагадаємо, що Нобелівська премія в галузі фізики у 2024 р. була присуджена Д. Гопфілду (США) і Д. Гінтону (Канада) «за фундаментальні відкриття та винаходи, що уможливають машинне навчання за допомогою штучних нейронних мереж».

На семінарі з доповідями виступили Ш. К. Манікандан зі шведського університету Нордіта (Sreekanth Kizhakkumpurath Manikandan, Nordita, Stockholm, Sweden), професор Р. Монассон з університету «Вища нормальна школа» Парижа (Remi Monasson, ENS Paris, France), кандидат фізико-математичних наук В. Тимчишин та доктор фізико-математичних наук О. Відибіда з Інституту теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова НАН України. Зокрема, Ш. К. Манікандан поінформував про застосування технологій штучного інтелекту для керування процесами на рівні біологічних клітин. Він наголосив, що отримання з експериментальних вимірювань якісних та кількісних характеристик, таких як змінні у просторі та часі сили, що діють на клітину, їхня афінність (просторова близькість), енергетичні затрати на процеси поділу клітин та процеси, що відбуваються у них всередині, є дуже важливими і залишаються викликом для сучасної фізики та біофізики. Доповідач наголосив, що значного успіху в цих дослідженнях можна досягти поєднанням принципів стохастичної термодинаміки з технологіями штучного інтелекту. Це було продемонстровано на прикладах експериментів із вимірювання флуктуюючих у часі та просторі параметрів мембран клітин, моделювання самоорганізації мереж актинових волокон та процесах транспорту молекул та іонів у клітинах за участі кінезину.

Р. Монассон присвятив свою доповідь сорокаріччю так званої машини Больцмана та розповів про досягнення і перспективи застосування штучного інтелекту та машинного навчання до проблем статистичної фізики. Він повідомив, що машина Больцмана – це стохастична модель спінового скла із зовнішнім полем, або, як її ще називають, модель Шеррінгтона – Кіркпатріка. Вона є стохастичною моделлю Ізінга і являє собою марковське випадкове поле. У 1982 р. Д. Хопфілд запропонував різновид рекурентної нейронної мережі, яка стала основою для розуміння асоціативної пам'яті та оптимізаційних задач, що лежить в основі так званого машинного навчання. Такі мережі є важливими для задач мінімізації енергії, вивчення фазових переходів та колективної поведінки в складних системах. У 1985 р. Д. Гінтон запропонував стохастичну рекурентну нейронну мережу, здатну завдяки своїй архітектурі та принципу мінімізації енергії розраховувати розподіли ймовірностей у складних системах. В останні роки у зв'язку зі значним прогресом обчислювальних можливостей поняття машини Больцмана набуло широкого застосування в статистичній фізиці та когнітивній науці.

В. Тимчишин розповів про основні засади (математичні та фізичні), що лежать в основі нейронних мереж, та окреслив їхні типи. Він наочно продемонстрував, як створити машинний код простої мережі, що здатна ідентифікувати слухачів семінару на основі наперед створеної бази даних їхніх фотографій, чи розпізнати на фотографіях зображення окулярів або долоні (долоня моделювалася як набір точок, що відповідають анатомічній послідовності її суглобів). Він детально розповів про можливості та перспективи застосування нейронних мереж до широкого кола складних задач теоретичної фізики, особливо тих, що містять великі бази даних, та таких, де додаткові експерименти є надто складними, або і зовсім неможливими (як-то задачі космології тощо). Крім того, доповідач зазначив, що не лише штучний інтелект та машинне навчання важливі для фізики, а що і власне фізика відкриває для машинного навчання нові можливості. Як приклад, він навів нейронні мережі PINN – Physics Induced Neural Networks.

О. Відибіда поділився результатами своїх досліджень реверберативних імпульсних нейронних мереж, у яких внутрішні стани залежать від часу. Зокрема, у біофізичних нейронних мережах зв'язки між нейронами забезпечуються за допомогою часових послідовностей електричних імпульсів, що передаються через аксони зі скінченною швидкістю. Завдяки численним рекурентним зв'язкам між нейронами такі мережі здатні ревербувати, тобто підтримувати власну динаміку після того, як були збуджені зовнішнім стимулом. Він розповів про класифікацію стимулів у таких мережах на основі того, яку періодичну динаміку мережі зумовлюють ці стимули, що лежить в основі утворення концепцій, наприклад, концепції зображення тигра в нейронній мережі, пов'язаній із зором.

Як і на попередніх семінарах, доповіді викликали багато питань та жваві дискусії (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 17.12*).

Відбулася XXIII Міжнародна науково-практична конференція «Математичне моделювання та інформаційно-комунікаційні технології для перемоги та відновлення».

Наприкінці листопада 2024 р. в Інституті телекомунікацій і глобального інформаційного простору (ІТГІП) НАН України у змішаному форматі (наживо й онлайн) відбулася XXIII Міжнародна науково-практична конференція «Математичне моделювання та інформаційно-комунікаційні технології для перемоги та відновлення».

Захід організував інститут спільно з Науковим центром аерокосмічних досліджень Землі Інституту геологічних наук НАН України, Київським національним університетом імені Тараса Шевченка, Національним аерокосмічним університетом ім. М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», Київським національним університетом будівництва і архітектури, Національним університетом «Києво-Могилянська академія», Вінницьким національним технічним університетом, Державним космічним агентством України, Національним центром «Мала академія наук України» МОН України і НАН України, University of London (Royal Holloway), England (Велика Британія, Лондон), Kielce University of Technology (Politechnika Świętokrzyska), Poland (Польща, Кельце); Opole University of Technology, Poland (Польща, Ополе); Università di Roma-2 «Tor Vergata» (Італія, Рим).

Зібрання відкрив голова організаційного комітету конференції, Почесний директор ІТГІП НАН України, Президент НЦ «Мала академія наук України» академік НАН України С. Довгий, який привітав учасників і побажав їм плідної роботи.

Конференція працювала за такими напрямками:

- телекомунікаційні системи;
- інтелектуальні технології та сталий розвиток;
- інформаційні технології та математичне моделювання;
- геоінформаційні системи і дистанційне зондування Землі.

Учасники обговорювали і обмінювались досвідом щодо науково-практичних заходів з розроблення і впровадження сучасних інформаційних технологій підтримки рішень із забезпечення екологічної безпеки регіонів та ефективного використання їх відновлюваних природних ресурсів, планування заходів із попередження та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, управління природокористуванням і охороною навколишнього середовища в умовах воєнного стану.

У конференції взяло участь 67 осіб, було заслухано і обговорено 32 доповіді.

За матеріалами конференції опублікована колективна монографія «Математичне моделювання та інформаційно-комунікаційні технології для

зміцнення та відновлення», у яку входить 57 тез (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 12.12).

Нагороди і відзнаки

Вітаємо лауреатів Премії Верховної Ради України молодим ученим за 2023 р.

Верховна Рада України 5 грудня 2024 р. прийняла постанову № 4131-ІХ «Про присудження Премії Верховної Ради України молодим ученим за 2023 рік».

Цією постановою визначено переможців конкурсу 2023 р. на здобуття премії Верховної Ради України молодим ученим. Відповідно до Положення про Премію, було відзначено 50 робіт. Серед переможців – 41 молодий учений із наукових установ НАН України. Загалом відзначено 23 з 50 робіт, у складах колективів яких є молоді науковці установ НАН України.

Зокрема, премію Верховної Ради України присуджено молодим ученим НАН України за такі праці:

– за працю «Забезпечення надійного та ефективного функціонування розподільчих електричних мереж ОЕС України з розосередженими джерелами енергії» В. Мірошнику, кандидату технічних наук, старшому науковому співробітнику Інституту електродинаміки Національної академії наук України, та П. Шиманюку, доктору філософії, науковому співробітнику Інституту електродинаміки НАН України;

– за працю «Підвищення ефективності процесів створення та спалювання композиційного палива за допомогою гідрокавітаційної активації» В. Гоману, кандидату технічних наук, старшому науковому співробітнику Інституту проблем машинобудування ім. А. М. Підгорного НАН України;

– за працю «Насичені Гідрогеном багатокomпонентні матеріали, перспективні для використання в промисловості та енергетиці» В. Дехтяренку, доктору технічних наук, провідному науковому співробітнику Інституту металофізики ім. Г. В. Курдюмова НАН України, і Г. Михайловій, кандидату фізико-математичних наук, старшому науковому співробітнику Інституту металофізики ім. Г. В. Курдюмова НАН України;

– за працю «Тепломасообмінні технології виробництва та використання місцевого біопалива (біогаз, біопелети, торф, мулові осади) в індивідуально-побутовому секторі України за умов воєнного стану» О. Лисенку, кандидату технічних наук, старшому науковому співробітнику Інституту технічної теплофізики НАН України, та Ю. Новіковій, доктору філософії, науковому співробітнику Інституту технічної теплофізики НАН України;

– за працю «Створення ефективних каталізаторів одержання цінних продуктів з використанням відновлюваної сировини та знешкодження шкідливих викидів» А. Миліну, кандидату хімічних наук, науковому

співробітнику Інституту сорбції та проблем ендоекології НАН України, та Н. Гес, доктору філософії, науковому співробітнику Інституту сорбції та проблем ендоекології НАН України;

– за працю «Економічно перспективні олійні культури для забезпечення енергетичної незалежності України» А. Рабоконе, кандидату біологічних наук, старшому науковому співробітнику Державної установи «Інститут харчової біотехнології та геноміки Національної академії наук України», і Р. Блюму, аспіранту Державної установи «Інститут харчової біотехнології та геноміки Національної академії наук України»;

– за працю «Ефективність методів мозаїк Вороного і машинного навчання для класифікації і встановлення нових особливостей великомасштабних структур Всесвіту» Д. Добричевій, кандидату фізико-математичних наук, старшому науковому співробітнику Головної астрономічної обсерваторії НАН України та ін. (*Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2024. – 11.12).*

До Міжнародного дня волонтера Міністерство оборони України відзначило науковців академії нагородами

Міністерство оборони України своїм наказом № 2002 від 25 листопада 2024 р. відзначило науковців Інституту загальної енергетики НАН України.

За значний особистий внесок в організацію та надання всебічної допомоги особовому складу військових частин і підрозділів Збройних Сил України, плідну співпрацю зі Збройними Силами України, підтримання бойового духу захисників державного суверенітету та територіальної цілісності України, активну волонтерську діяльність і з нагоди Міжнародного дня волонтера:

– медаллю «За сприяння обороні» нагороджено заступника директора з загальних питань Інституту загальної енергетики НАН України І. Діденка;

– медаллю «За сприяння Збройними Силами України» нагороджено заступника директора з науково-організаційної роботи цього інституту доктора технічних наук А. Запорожця, заступницю директора з наукової роботи інституту доктора технічних наук С. Ковтун і провідного юристконсульта інституту О. Іллясова.

Щиро вітаємо колег із високими відзнаками і дякуємо їм за наближення нашої спільної перемоги. Слава Україні! (*Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2024. – 12.12)*

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

Ю. Шлапак, мол. наук. співроб. НБУВ

Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек

У праці досліджено задоволення гострої проблеми щодо аналізу та синтезу наукової інформації перед тим, як вона потрапить до кінцевого споживача; постає потреба не лише в збиранні, систематизації, синтезі та аналізі такої інформації, а й у її критичному оцінюванні та узагальненні. Розглянуто методи інформаційного аналізу та синтезу. Особливості вироблення системи інформаційно-аналітичного забезпечення, ролі бібліотек в інформаційно-аналітичному забезпеченні органів державної влади. Розглянуто інформаційно-аналітичну діяльність бібліотек.

Ключові слова: інформаційні потреби, первинні та вторинні документи, аналітико-синтетичне оброблення, інформаційно-аналітичне забезпечення органів державної влади.

З метою підвищення ефективності використання інформації та знань для керування, задоволення інформаційних потреб громадян, організацій, держави, а також для створення передумов переходу країни до інформаційного суспільства виникає потреба в аналізі й синтезі наукової інформації. Упровадження інформаційних систем, ефективних засобів і методів «перероблення» та пошуку інформації дають користувачам можливість вибрати з інформаційного масиву необхідну відповідну інформацію.

Актуальність дослідження. Кількість наукових документів, що публікуються з будь-якого, навіть вузькоспеціалізованого предмета, стала настільки великою, що вчений або фахівець уже фізично не має часу читати або хоча б переглядати всі відповідні його інтересам джерела. Виникає гостра необхідність не тільки у відомостях про наукову інформацію, а й безпосередньо в науковій інформації, тобто в конкретних фактичних даних або в так званій фактографічній інформації. Таку інформацію треба попередньо піддати критичному оцінюванню, вона має бути оброблена з урахуванням її призначення та подальшого використання. Публікується дуже багато наукової інформації, яка є ненадійною, застарілою або навіть невірною, особливо в інтернеті. До того ж необхідна наукова інформація зазвичай буває розсіяна по різних документах, опублікованих або підготовлених у різний час, на декількох мовах і в різноманітній формі. Отже, виникає потреба не тільки в збиранні, систематизації, синтезі та аналізі такої інформації, а й у її критичному оцінюванні та узагальненні [1, с. 10].

Оброблення документів передбачає перетворення формальних ознак і змісту первинних документів з метою створення вторинних документів – як більш зручних для зберігання, пошуку, використання споживачами інформації. Задля виконання такого процесу використовують методи – інформаційний аналіз та синтез. Інформаційний аналіз [у перекладі з грецької – розкладання (цілого на частини)] – це початковий етап перетворення

документної інформації, який включає вивчення документів і виявлення з них найбільш істотних відомостей. Крім того, поза інформаційною аналітикою інформаційний аналіз передбачає ретельне вивчення первинного документа ще й з метою складання короткого представлення про нього (анотація, реферат); виділення набору ключових слів, що складають предмет документа; індексацію документа прийнятими в Україні системами (УДК і ББК). Інформаційний аналіз пов'язаний із синтезом (у перекладі з грецької – поєднання, з'єднання, складання), тобто узагальненням інформації, отриманої в результаті інформаційного аналізу документів і підготовки (представлення) результатів узагальнення в тій чи іншій формі [2].

Тобто поєднання абстрагованих сторін предмета і відображення його як конкретної цілісності. Аналіз і синтез неподільні, дають змогу поєднати частини, які вичленено в процесі аналізу, встановити їх зв'язок і пізнати об'єкт як єдине ціле; здійснюються паралельно (аналітико-синтетичне оброблення). У свою чергу, саме аналітико-синтетичне оброблення (документів) використовується в інформаційно-аналітичній діяльності – видавництвами, бібліографічними, видавничими та книготорговельними установами; інформаційними центрами / службами, створеними, наприклад, на базі бібліотек.

Метою статті є дослідження нагальності інформаційно-аналітичної діяльності, зокрема, бібліотечних установ у сучасних умовах; особливостей вироблення системи інформаційно-аналітичного забезпечення; ролі бібліотек в інформаційно-аналітичному забезпеченні органів державної влади.

Аналіз досліджень. З огляду на ґрунтовність творчого доробку не втрачають наукової значущості праці з теоретичних основ сучасної інформаційно-аналітичної діяльності таких дослідників, як Г. Гордукалова, П. Конотопов, І. Кузнецов, Ю. Курносів, І. Левкін, І. Мелюхін, С. Терещенко, М. Тихомирова, В. Чистякова. Обґрунтування сутності, місця та ролі аналітики в інформаційній інфраструктурі сучасного світового співтовариства – праці Д. Блюменау, В. Ільганаєвої, О. Курлова, М. Лестера, В. Петрова, Н. Слядневої. Загальні проблеми інформаційної та аналітичної діяльності бібліотек розглядаються в працях Г. Артамонова, І. Давидової, Н. Кушнарєнко, А. Петрової, М. Слободяника, М. Сороки, Л. Філіпової, О. Яценка. Прикладні аспекти інформаційної аналітики в бібліотечній сфері розроблялися Н. Автономовою, Т. Добко, В. Захаровою, С. Зозулею, О. Карпенком, Г. Швецовою-Водкою. Досліджуючи принципи, концепції, методологію, моделі, методи та засоби інформаційних технологій забезпечення інформаційно-аналітичної діяльності органів управління в сучасному інформаційному середовищі, О. Нестеренко приділяє увагу вивченню проблем аналізу, моделювання та побудови систем інформаційно-аналітичного забезпечення [6]. Діяльність сучасних інформаційних центрів як важливої складової соціальних інформаційних комунікацій описує у своїй праці В. Пальчук [8]. Зміну ролі інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління під впливом політико-управлінських процесів, що

тривають в Україні, прослідковують О. Титаренко і Ю. Саух. Практичні аспекти інформаційно-аналітичної роботи розглядають О. Титаренко, І. Рейтерович, С. Телешун [7]. Також є змістовні напрацювання з цієї тематики, зокрема, у Д. Андерсона, Р. Даля, П. Дюрана, Т. Парсонса, В. Римського, Д. Річардсона, В. Скуратівського.

Виклад основного матеріалу. Інформаційна аналітика, або інформаційно-аналітична діяльність – це створення нового знання на основі сукупності інформаційних процесів (збирання, пошук, перероблення інформації), необхідних для якісного та ефективного процесу управління, з метою оптимізації прийняття рішень. Актуальність виконання таких дій виникає в другій половині ХХ ст. у зв'язку з глобальними змінами суспільства – від індустріального до інформаційного – відповідно, усієї системи суспільних відносин.

Інформаційне суспільство – це те суспільство, у якому переважна більшість населення зайнята отриманням, опрацюванням, переробленням, передаванням, зберіганням інформації. Виробництво інформації в суспільстві стало не менш капіталомісткою справою, ніж матеріальне виробництво. За його значущістю для існування, безпеки та подальшого розвитку навіть випереджає матеріальне виробництво. Те, якими інформаційними ресурсами володіє держава, ступінь їх використання, стало одним з важливих показників руху країни до інформаційного суспільства, а якість, кількість і доступність інформаційного ресурсу визначають ступінь її розвитку [9].

Непрямий вплив інформаційних технологій на сферу соціально-політичних відносин приводить до появи нових критеріїв соціально-політичного розшарування. Нові суспільно значущі соціальні групи тепер визначаються насамперед виробництвом і присвоєнням інформації. Конституція України в ст. 34 гарантує кожному право вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб [5].

Однак здійснення цих прав може бути обмежено законом в інтересах національної безпеки, громадського порядку та територіальної цілісності держави, охорони здоров'я населення, захисту репутації й прав інших людей тощо. Інформація будь-якого виду має свою самостійну цінність, специфічні закономірності функціонування та розвитку, вона здатна до випереджувального впливу на державну політику, часто визначає вибір варіанта політичного розвитку, поведінки різноманітних соціальних груп та окремих громадян [9]. Крім того, інформація служить найважливішим видом забезпечення законодавчої діяльності, адже саме вона лежить в основі ухвалення рішення щодо регулювання тих або інших суспільних відносин [9].

В органах державної влади інформація насамперед розглядається з точки зору актуальності, вичерпності та адекватності для прийняття відповідних рішень. Не перше десятиліття в Україні набирає дедалі більшої актуальності проблема ефективного інформаційного та аналітичного забезпечення діяльності органів державного управління. Інформаційне та аналітичне

забезпечення – це сукупність технологій, методів збирання та оброблення інформації, що характеризує об'єкт управлінського впливу (соціальні, політичні, економічні й інші процеси), специфічних прийомів їх діагностики, аналізу й синтезу, а також оцінювання наслідків прийняття різних варіантів політичних рішень [7, с. 101].

Зазначимо, що управлінські структури як суб'єкти системи інформаційного забезпечення постійно взаємодіють з інформаційним середовищем, регулюють рух інформації, аналізують тенденції та розробляють рекомендації для прийняття управлінських рішень. Тому система інформаційного забезпечення органів державного управління повинна враховувати неоднорідність процесу прийняття управлінських рішень і специфіку діяльності посадових осіб управлінських структур усіх категорій на різних етапах процесу прийняття рішень. При цьому фахівець з інформаційно-аналітичної роботи стикається з рядом проблем під час своєї роботи [7, с. 59].

Обсяг інформації зростає – постає проблема орієнтації в інформаційних джерелах, придатних до використання в процесі досягнення певної мети. Системний розвиток науково-аналітичного забезпечення кожної зі сфер діяльності сприятиме зменшенню часових та інтелектуальних витрат на опрацювання різноманітних джерел і пошуку необхідної інформації. Здатність працювати з інформацією, активно використовувати ефективні методи її пошуку та оброблення за допомогою сучасних технологій є нагальною потребою сьогодення. Динамічний стиль життя соціуму, плінність, різноманітність його інформаційних запитів вносять корективи у звичний ритм роботи організацій, установ, які володіють інформаційними ресурсами та покликанні задовольняти інформаційні потреби користувачів [4, с. 13].

Провідне місце серед таких структур посідають бібліотеки, Т. Вилегжаніна наголошує, що бібліотеки повинні поєднувати традиційну культуру оброблення інформації та нові інформаційні технології. Значні інновації здійснюються бібліотеками для реалізації базової, саме інформаційної функції [3, с. 6].

У 1992 р. створено Службу інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) – структурний підрозділ Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Мета – введення в широкий суспільний обіг матеріалів фондів НБУВ, моніторингу та опрацювання зростаючих інформаційних потоків, удосконалення інформаційно-аналітичного обслуговування суспільних інститутів України. Діяльність підрозділу полягає в підготовці інформаційно-аналітичної та аналітично-прогнозної продукції на базі використання інформації електронних і друкованих ЗМІ, усіх видів фондів НБУВ, інших відкритих джерел; предметом спеціальної наукової уваги СІАЗ є дослідження електронних інформаційних технологій у бібліотечній сфері.

Пріоритетними напрямками розвитку СІАЗ є використання новітніх інформаційних технологій, передових методів моніторингу й оброблення інформації, посилення аналітичної та прогнозної складової в інформаційно-

аналітичних матеріалах СІАЗ, розроблення теоретичних і науково-практичних питань бібліотечного обслуговування на основі впровадження електронних інформаційних технологій. Серед замовників інформаційно-аналітичної продукції служби – найвищі та регіональні управлінські структури, наукові установи, громадські організації.

Серед інформаційно-аналітичної продукції – «Конституційна Асамблея: політико-правові аспекти діяльності», «Україна: події, факти, коментарі», «Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки», «Резонанс», «Шляхи розвитку української науки: суспільний дискурс», «Безпека підприємництва» та ряд інших спеціальних видань відповідно до потреб замовників. Наприклад, насамперед з метою вдосконалення форм обслуговування освітян, підвищення рівня інтелектуального оброблення інформації та започаткування актуального напрямку бібліотечної діяльності у 2006 р. в організаційній структурі ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського створено Відділ науково-аналітичної обробки і поширення інформації у сфері освіти.

Діяльність підрозділу спрямовувалася на реалізацію інформаційно-аналітичного забезпечення інноваційного розвитку педагогічної науки та освіти шляхом підготовки, створення й розповсюдження аналітичних матеріалів. На етапі становлення нового напрямку здійснювалися вивчення специфічних потреб користувачів, пошук та апробація різновидів інформаційно-аналітичної продукції, упроваджувалися сучасні засоби комунікації, створювалися й почали наповнюватися електронні бази даних. Основні функції відділу полягали в моніторингу, збиранні, аналізі, вивченні стану (динаміки) та синтезі інформації, пов'язаної з розвитком освітянського процесу в Україні; аналізі висвітлення ЗМІ подій у сфері педагогічної науки й діяльності бібліотеки, НАПН України, Міністерства освіти та науки України та ін.; у створенні аналітичної продукції в електронній і традиційній формах з актуальних питань педагогічної науки й освіти тощо.

З метою вдосконалення науково-інформаційної діяльності у 2016 р. в організаційній структурі бібліотеки відбулися певні зміни – створено Відділ наукової реферативної та аналітичної інформації у сфері освіти. Із цього часу одними з основних завдань відділу є проведення наукових досліджень у галузі формування та впровадження системи інформаційно-аналітичного забезпечення педагогічної науки, освіти і практики України в умовах глобальних інформаційних впливів; узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду інформаційно-аналітичної діяльності галузевих бібліотек, вивчення й поширення нових прогресивних форм і методів діяльності аналітичних відділів (служб) із профільних питань тощо.

Висновки. Історично склалося, що саме бібліотека має пріоритет у систематичному впорядкуванні інформації та знань. Починаючи з давнини (Олександрійська бібліотека), створювалися спеціальні «фонди зафіксованих знань», розроблялися прийоми полегшення доступу до них у вигляді класифікацій, каталогів, бібліографічних покажчиків, рефератів та інших пошукових посібників; зміст бібліотечних фондів описували відповідно до

старанно розроблених моделей структури і взаємозв'язків між галузями знань і дисциплінами. Аналітична робота при цьому є необхідною складовою цих напрямів бібліотечної діяльності. Інформаційно-аналітична діяльність – особлива сфера людської діяльності, яка покликана забезпечити інформаційні потреби суспільства за допомогою аналітичних технологій через «перероблення» вихідної інформації й здобуття якісно нових знань; виконує насамперед завдання якісно-змістового перетворення інформації, функціонально перетинаючись у цьому аспекті з науковою (виробництво нового знання) й управлінською (розроблення варіантів рішень, сценаріїв) діяльністю. Зміст бібліотечної роботи тісно граничить зі сферою аналітичної діяльності, перероблення та аналізу великих обсягів інформації, у тому числі електронної. Аналітичний напрям діяльності робить бібліотеку конкурентоспроможною на ринку виробництва інформаційних продуктів і послуг. Отже, бібліотека як інформаційний центр відіграє ключову роль у забезпеченні науковою інформацією користувачів її продукцією, а тому є незамінною в сучасному інформаційному просторі.

Список бібліографічних посилань

1. Арский Ю. М., Гиляревский Р. С., Туров И. С. Инфосфера: Информационные структуры, системы и процессы в науке и обществе. М. : ВИНТИ, 1996. 489 с.
2. Аналітико-синтетичне опрацювання документів (АСОД). *Електрон. версія Української бібліотечної енциклопедії* : вебсайт. URL: [https://vue.gov.ua/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%BE-%D1%81%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B5_%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0_\(%D0%90%D0%A1%D0%9E%D0%94](https://vue.gov.ua/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%BE-%D1%81%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B5_%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0_(%D0%90%D0%A1%D0%9E%D0%94)
3. Вилегжаніна Т. Інновації – визначальний фактор розвитку бібліотек України. *Бібл. планета*. 2009. № 3 (45). С. 6–9.
4. Ковальська Л. Бібліотеки в цифровому середовищі. *Бібл. вісн*. 2021. № 3. С. 12–21. <https://doi.org/10.15407/bv2021.03.012>
5. Конституція України. *Верховна Рада України. Законодавство України* : офіц. вебпортал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Нестеренко О. В. Методологія побудови систем інформаційно-аналітичного забезпечення адміністративного управління : дис. ... д-ра техн. наук : спец. 05.13.06 / Ін-т телекомунікацій і глобального інформ. простору НАН України. Київ, 2020. 435 с.

7. Основи інформаційно-аналітичної діяльності в публічному управлінні : навч. посіб. / С. О. Телешун, О. Р. Титаренко, І. В. Рейтерович. Київ : НАДУ, 2009. 168 с.

8. Пальчук В. Соціальні інформаційні комунікації і розвиток діяльності сучасних інформаційних центрів. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2017. Вип. 46. С. 74–91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nrnbuimviv_2017_46_7

9. Титаренко О. Р., Пастух Ю. П. Інформаційно-аналітичне та експертно-консультативне забезпечення діяльності органів державного управління у сучасних умовах. *Держ. управління: удосконалення та розвиток* : електрон. журн. 2013. № 12. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=664>